

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI**

**DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK'TEKİ KÜLTÜR KELİMELERİ İLE
SAHA TÜRKÇESİNİN KELİME HAZİNESİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Bekir Yavuz PEKACAR**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU**

Ankara-2012

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI**

**DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK'TEKİ KÜLTÜR KELİMELERİ İLE
SAHA TÜRKÇESİNİN KELİME HAZİNESİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Bekir Yavuz PEKACAR**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU**

Ankara-2012

ONAY

Bekir Yavuz PEKACAR tarafından hazırlanan “Divânü Lügati’t-Türk’teki Kültür Kelimeleri ile Saha Türkçesinin Kelime Hazinesinin Karşılaştırılması” başlıklı bu çalışma, 13.06.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Jale DEMİRCİ
(imza)

Prof. Dr. Yakup KARASOY
(imza)

Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU
(imza)

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın konusunu, yüksek lisansa başladığımız 2008 yılının “Kaşgarlı Mahmud Yılı” olması münasebetiyle danışmanım Prof. Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU’nun da teşvikiyle Divânü Lügati’t-Türk merkezli olarak belirledik ve bu eserdeki kültür kelimelerinin Saha (Yakut) Türkçesinin kelime hazinesiyle karşılaştırılması olarak sınırlandırdık.

Günümüzden 940 yıl önce yazdığı Divânü Lügati’t-Türk’te Türklerin dilini, kültürünü, medeniyetini ortaya koyan Kaşgarlı Mahmud, Türklerin ne kadar köklü bir kültüre ve gelişmiş bir medeniyete sahip olduklarını da göstermiştir. Türk dilinin en eski ve en kapsamlı sözlüğü olan bu eser, birçok alanda araştırma imkânı sunmaktadır. Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerinin kelime hazinesi üzerine yapılacak araştırmalarda da bu büyük eser, vazgeçilmez bir kaynak niteliğindedir.

Kelime hazinesi bakımından diğer Türk lehçelerine göre oldukça farklı bir tablo ortaya koyan Saha Türkçesinin, Eski Türkçenin kelime hazinesiyle karşılaştırılarak Genel Türkçeye gösterdiği ortaklıkları ortaya koyma amacıyla hazırlanan bu çalışmada da Divânü Lügati’t-Türk’ün söz varlığından faydalanılmıştır.

Tez; Giriş, İnceleme ve Sonuç bölümlerinden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde kültür kavramı ve kültür kelimeleri üzerinde durulmuş, kısaca Divânü Lügati’t-Türk’ten bahsedilmiş ve Saha Türkleri tanıtılmıştır.

İnceleme bölümünde Divânü Lügati’t-Türk’teki kültür kelimeleri, altı alt bölümde Saha Türkçesinin kelime hazinesiyle ses ve anlam bakımından karşılaştırılmış; Sonuç bölümünde ise incelemede ortaya konan veriler değerlendirilmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda Divânü Lügati’t-Türk’teki maddi kültür kelimelerinin, ses ve anlam bakımından değişiklik gösterse de önemli ölçüde Saha Türkçesinde yaşamaya devam ettiği, ancak bazı kelimelerin kullanımdan düştüğü ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde pek çok hocamın ve meslektaşımın büyük yardımı oldu. Gerek ders döneminde, gerekse tez

çalışmalarımın bütün safhalarında yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Fatih Kirişçioğlu'na; tezim hakkında görüşlerini benimle paylaşan ve çeşitli kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan Prof. Dr. Naciye Yıldız, Prof. Dr. Çetin Pekacar, Doç. Dr. Figen Güner Dilek, Doç. Dr. Yavuz Kartallıoğlu, Dr. Murat Ersöz ve Arş. Gör. Sümeyra Harmanda'ya, Saha Türkçesindeki kültür kelimelerinin tespitinde yardımcı olan Arş. Gör. Doğan Çolak'a, çeşitli bilimsel konularda destek ve yardımlarını gördüğüm ve burada adını sayamadığım tüm hocalarıma ve meslektaşlarıma; çalışmalarımın her safhasında maddi ve manevi varlığıyla yanımda olan sevgili eşim Filiz'e çok teşekkür ederim.

B. Yavuz Pekacar

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
SAHA TÜRKÇESİ ÇEVİRİ YAZI TABLOSU.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
1. BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. TEZ HAKKINDA.....	2
1.1.1. Tezin Konusu.....	2
1.1.2. Tezin Amacı ve Önemi.....	3
1.1.3. Yöntem ve teknik.....	4
1.1.4. Kelime Hazinesi ve Kültür Kelimeleri.....	7
1.2. ÇALIŞILAN ESER VE SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİ HAKKINDA.....	9
1.2.1. Kaşgarlı Mahmud ve Divânü Lûgati't-Türk.....	9
1.2.2. Saha Türkleri ve Saha Türkçesi Hakkında Genel Bilgi.....	14
2. İKİNCİ BÖLÜM: İNCELEME	
DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK'TEKİ KÜLTÜR KELİMELERİNİN SAHA	
TÜRKÇESİNİN KELİME HAZİNESİYLE SES VE ANLAM BAKIMINDAN	
KARŞILAŞTIRILMASI.....	16
2.1. DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK İLE SAHA TÜRKÇESİNDE SES VE ANLAM	
BAKIMINDAN AYNI OLAN KÜLTÜR KELİMELERİ.....	17
2.2. DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK İLE SAHA TÜRKÇESİNDE SES	
BAKIMINDAN AYNI ANCAK ANLAM BAKIMINDAN FARKLI OLAN KÜLTÜR	
KELİMELERİ.....	19
2.3. DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK İLE SAHA TÜRKÇESİNDE ANLAM	
BAKIMINDAN AYNI OLAN ANCAK SES DEĞİŞİKLİKLERİYLE GELEN	
KÜLTÜR KELİMELERİ.....	20
2.4. DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK İLE SAHA TÜRKÇESİNDE ANLAM	
BAKIMINDAN AYNI OLAN ANCAK SES DEĞİŞİKLİKLERİYLE GELEN	
KÜLTÜR KELİMELERİ ÜZERİNE İNCELEME.....	37
2.4.1. Ünlüler.....	37
2.4.2. Ünsüzler.....	40

2.5. DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK'TE VE SAHA TÜRKÇESİNDE ORTAK OLAN KÜLTÜR KELİMELERİNİN KAVRAM ALANLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI.....	42
2.5.1. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Akralılık ve Aile Adları.....	43
2.5.2. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Askerlikle İlgili Kelimeler ve Savaş Âletlerinin Adları.....	45
2.5.3. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Barınma İhtiyacı ve Yapı İle İlgili Kelimeler.....	46
2.5.4. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Bitki, Sebze, Meyve ve Baharat Adları.....	47
2.5.5. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Ev Eşyaları, Mutfak Araç ve Gereçlerinin Adları.....	48
2.5.6. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Giyim - Kuşamla İlgili Kelimeler.....	50
2.5.7. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Hayvan Adları.....	51
2.5.8. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Meslek ve Zanaatkârlık İle İlgili Kelimeler, Âlet Adları.....	56
2.5.9. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Organ Adları.....	56
2.5.10. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Renk Adları.....	59
2.5.11. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Sağlık ve Tıp Bilimleri İle İlgili Kelimeler İle Hastalık Adları.....	60
2.5.12. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Sosyal Konular ve Günlük Hayatla İlgili Kelimeler.....	60
2.5.13. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Tabiatla İlgili Olan Kelimeler.....	61
2.5.14. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Kelimeler.....	64
2.5.15. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Yiyecek - İçecek Adları.....	65
2.6. DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK'TE BULUNUP SAHA TÜRKÇESİNDE BULUNMAYAN KÜLTÜR KELİMLERİ.....	67

2.6.1. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Aile ve Akrabalık Adları.....	67
2.6.2. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Askerlikle İlgili Kelimeler ve Savaş Âletlerinin Adları.....	68
2.6.3. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Barınma İhtiyacı ve Yapı İle İlgili Kelimeler.....	70
2.6.4. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Bitki, Sebze, Meyve ve Baharat Adları.....	72
2.6.5. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Ev Eşyaları, Mutfak Araç ve Gereçlerinin Adları.....	77
2.6.6. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Giyim - Kuşamla İlgili Kelimeler.....	86
2.6.7. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Hayvan Adları.....	88
2.6.8. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Meslek ve Zanaatkârlık İle İlgili Kelimeler, Âlet Adları.....	94
2.6.9. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Organ Adları.....	94
2.6.10. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Renk Adları.....	97
2.6.11. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Sağlık ve Tıp Bilimleri İle İlgili Kelimeler İle Hastalık Adları.....	97
2.6.12. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Sosyal Konular ve Günlük Hayatla İlgili Kelimeler.....	98
2.6.13. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Tabiatla İlgili Kelimeler.....	103
2.6.14. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Kelimeler.....	106
2.6.15. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Yiyecek - İçecek Adları.....	109
SONUÇ.....	116
KAYNAKLAR.....	121

ÖZET.....	129
ABSTRACT.....	130

SAHA TÜRKÇESİ ÇEVİRİ YAZI TABLOSU

Saha Türkçesi (Kiril)		Çeviri Yazı (Lâtin)		Pekarskiy (Kiril)	Pekarskiy (Lâtin)
Büyük	Küçük	Büyük	Küçük		
A	a	A	a	a	a
Б	б	B	b	б	b
В	в	V	v	-	-
Г	г	G	g	г	g
Б	б	Ğ	ğ	б	ğ
Д	д	D	d	д	d
Дь	дь	C	c	Ц	c
Е	e	E (Ye)	e	-	-
Ё	ё	Yo	yo	-	-
Ж	ж	J	j	Ж	c
З	з	Z	z	-	-
И	и	İ	i	i	i (y)
Й	й	Y	y	j, j	y
К	к	K	k	к	k
Л	л	L	l	л, l	l
М	м	M	m	м	m
Н	н	N	n	н	n
Н	н	Ñ	ñ	ң	nğ
Нь	нь	Ń	ń	HJ	nc
О	о	O	o	о	o
Ө	ө	Ö	ö	ö	ö
П	п	P	p	п	p
Р	р	R	r	p	r
С	с	S	s	с	s
Һ	һ	H	h	h	h
Т	т	T	t	т	t
У	у	U	u	y	u
Ү	ү	Ü	ü	ý	ü
Ф	ф	F	f	-	-
Х	х	X	x	x	h
Ц	ц	Ts	ts	-	-
Ч	ч	Ç	ç	ч	ç
Ш	ш	Ş	ş	-	-
Щ	щ	Şç	şç	-	-
Ы	ы	I	ı	ы	ı
Э	э	E	e	ä	e
Ю	ю	Yu	yu	-	-
Я	я	Ya	ya	-	-

KISALTMALAR

- AT Ana Türkçe
bak. bakımından
çev. çeviren
DLT Divânü Lügati't-Türk
ET Eski Türkçe
krş. karşılaştırınız
s. sayfa
ST Saha Türkçesi
TDAY Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK Türk Dil Kurumu
vb. ve benzeri
Ü Üniversitesi
YDS Yakut Dili Sözlüğü

GİRİŞ

1. BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

1.1. TEZ HAKKINDA

1.1.1. Tezin Konusu

Türk dili, tarihî gelişim seyri içinde doğal yapısından kaynaklanan değişmeler yanında çeşitli coğrafi dağılımlar, farklı sosyo-kültürel çevrelerle ilişkiler gibi dış faktörlerle bütün dillerde olduğu gibi bir yandan değişmiş, bir yandan da kollara, lehçelere ayrılmıştır. Bugün yer yüzünde Türkçenin konuşulduğu yerlere bakıldığında buralardaki Türk lehçe ve ağızlarının pek çoğunun yeni Türk yazı dillerinin oluşum sürecini kapsayan Orta Türkçe dönemi olan XI-XVI. yüzyıldan itibaren dallandığı görülür.

Eski Türkçe döneminden daha önceki bir dönem olan Ana Türkçe döneminde diğer Türk lehçelerinden uzaklaştığı kabul edilen Saha ve Çuvaş Türkçeleri dışındaki Türk lehçelerinin çeşitli coğrafi dağılımlar, farklı sosyal ve kültürel çevrelerle ilişkiler gibi dış sebeplerin de etkisiyle XI. yüzyıldan itibaren birbirlerinden ayrılıp uzaklaştıkları görülür. İşte bugün artık, geniş bir coğrafi alana yayılmış, birbirinden az ya da çok farklı lehçelere ayrılmış bulunan Türk Dilinin söz konusu yüzyıla kadarki en eski ve birleştirici kelime hazinesini barındıran temel kaynağı Divânü Lügati't-Türk, Orta Asya Türk lehçe ve ağızlarının dil özelliklerini yansıtmaya yanında, bugün birçok Türk lehçesinde unutulmuş olan sözleri derlemekte; bilhassa etimoloji çalışmalarında, yapısında tereddüt edilen bazı kelimeler ve bazı nadir ekler hakkında bilgi vermektedir. Divan'da yer alan pek çok kelime bugün Türk lehçelerinde kullanılmakla birlikte ses, anlam ve şekil bakımından değişikliklere uğramıştır. Eserdeki bu zengin kelime hazinesinin henüz tarihi kesin olarak tespit edilememiş bir dönemde diğer Türk lehçelerinden ayrılarak farklılaşan ve yine zengin bir kelime hazinesine sahip bulunan Saha Türkçesine göre karşılaştırılarak yeryüzünün en eski yazılı belgelerine sahip dillerinden biri olan Türkçenin kelime hazinesinin bu tarihsel süreçte geçirdiği değişmeler ışığında ortaya konulması Türklük bilimi araştırmalarında çalışanlara rehberlik edecektir.

Divânü Lûgati't-Türk, Türk Dili ve Edebiyatının ilk örneklerini ihtiva etmesi yanında, XI. yüzyıldaki yüksek Türk kültür ve medeniyetini yansıtması bakımından da Türklüğün temel eserlerinden biridir.

Bu düşüncelerle çalışmamızın konusu, XI. yüzyılda Asya'da yaşayan Türk boylarından birçoğunun konuştuğu lehçe ve ağızların söz varlığından örnekler içeren Divânü Lûgati't-Türk'teki maddi kültür kelimelerinin, Çağdaş Türk Lehçelerinden Saha Türkçesinin kelime hazinesiyile karşılaştırılması olarak seçilmiştir.

Aslında bu çalışmaya başlarken Divânü Lûgati't-Türk'teki bütün isimlerin karşılaştırılması hedeflenmişken, daha sonraki değerlendirmelerde, yapılabirlik ve zaman sınırlamaları göz önünde bulundurularak, çalışmanın sadece maddi kültür öğelerini karşılayan kelimelerle sınırlandırılmasının daha doğru olacağına karar verilmiştir.

1.1.4. Tezin Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Divânü Lûgati't-Türk'te geçen ve eserin yazıldığı dönemin Türk Dünyasına ait olan maddi kültür kelimelerini Eski Türkçe döneminden daha önceki bir dönemde diğer Türk lehçelerinden uzaklaştığı düşünülen Saha Türkçesinin kelime hazinesiyile karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Çalışma, her iki kaynaktaki kelimelerin ses ve anlam bakımından karşılaştırılmasına dayanmaktadır.

Karşılaştırma sonucunda, bütün Türk Dünyasının ortak eseri olan Divânü Lûgati't-Türk'teki kültür kelimeleriyle günümüz Türk Lehçelerinden biri olan Saha Türkçesinin ortak kelime hazinesi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Daha önceki birçok yayında ortaya konduğu gibi, bu çalışma ile de aynı zamanda XI. yüzyıl Türk toplumunun ne denli yüksek ve gelişmiş bir kültür ve medeniyet seviyesine, köklü bir iktisadî hayata sahip olduğu bir kez daha vurgulanmış olmaktadır.

1.1.3. Yöntem ve teknik

Bir toplumun kültürünün maddi ve manevi unsurları vardır. Bu çalışmada Divânü Lügati't-Türk'teki "maddi kültür" varlıklarını ifade eden kelimelerle Saha Türkçesindeki kelimeler ses ve anlam bakımından karşılaştırılmıştır. Divânü Lügati't-Türk'teki ve Saha Türkçesindeki "maddi kültür varlıkları" nı karşılayan kelimeler ele alınırken din, iktisat vb. alanlarla ilgili kelimeler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Çalışmada Divânü Lügati't-Türk'teki kültür kelimelerinin tespiti için Besim Atalay'ın hazırladığı tercümenin *Dizin* cildi kullanılmıştır. Divânü Lügati't-Türk'ün *Dizin* cildinde madde başı olarak yer alan ve isim türünden olan 5.147 kelime arasından karşılaştırmada kullanılan maddi kültür kelimeleri seçilmiş ve bu şekilde toplam **1092** kelime tespit edilmiştir.

Bu kelimelerin Divânü Lügati't-Türk'te bulunduğu yerler, Divânü Lügati't-Türk'ün *Dizin* cildinde belirtildiği için bu çalışmada ayrıca yer almamıştır.

Saha Türkçesinin kelime hazinesine temel teşkil edecek kaynak olarak Edouard Karloviç Pekarskiy'nin hazırladığı *Slovar' Yakutskogo Yazıka* (bundan böyle "Yakut Dili Sözlüğü" olarak anılacaktır) adlı sözlüğün TDK tarafından 1937 yılında yapılan tercümesinden faydalanılmıştır.

Pekarskiy'nin sözlüğünde bulunan yaklaşık 38.000 civarında madde başı kelime baştan sona taranıp maddi kültür unsurlarını karşılayan **3.115** kelime tespit edilmiştir.

Pekarskiy'nin *Yakut Dili Sözlüğü*, onun XIX. yüzyılın ikinci yarısında elli yıla yakın bir süre boyunca Saha Yerinde yaptığı araştırma ve derlemeleri neticesinde ortaya koyduğu bir eserdir. Sözlük, Türk Dünyasının uzak diyarlarında yaşayan Saha Türklerinin yüzlerce yıllık kelime hazinesine ışık tutması bakımından oldukça değerlidir. Atatürk'ün Türkolojinin temel kaynaklarından biri olarak gördüğü ve bizzat üzerinde durduğu bu eser, Rusçadan Türkçeye sekiz ay gibi kısa bir sürede tercüme edilmiştir. Ancak tercümesi böyle kısa bir sürede tamamlanan sözlüğün baskısı oldukça gecikmiş; önce 1942 yılında örnek basımı yapılmış, daha sonra ise 1945

yılında A'dan M'ye kadar ("M" dahil) olan kelimelerin bulunduğu birinci cildi yayımlanmıştır. Atatürk'ün sağlığında tercümesi derhal tamamlandığı halde sözlüğün birinci cildinin baskısının sekiz yıl sürmesi, geriye kalan N'den Ü'ye kadar maddelerin yer alacağı cildin ise henüz yayımlanmamış olması da düşündürücüdür. Sözlüğün aslında Saha Türkçesinin kelimeleri ve cümleleri, Rus İlimler Akademisi tarafından Türk lehçelerini tespit için kabul edilmiş çeviri yazı (transkripsiyon) ile yazılmıştır ve sözlüğün sonunda da "Ы" maddesi yer almaktadır. Türk Dil Kurumu, Türk alfabesinin dışına çıkmamak amacıyla Türkçede bulunmayan Saha Türkçesine ait sesler için (sözlüğün tercüme edildiği 1937 yılında Türkiye'de henüz çeviri yazı harfleri kararlaştırılmamıştı) Türk alfabesinde bu sesleri karşılayacak harflere bazı işaretler koymakla yetinmiştir. Sözlüğün 1945 yılında yayımlanan birinci cildi de bu düzenlemeye göre basılmıştır.

Bu çalışmada ne Pekarskiy'nin kullandığı çeviri yazı harfleri, ne de Türk Dil Kurumunun bu harflerin yerine tercih ettiği çeviri yazı harfleri kullanılmıştır. Bu tezde bunların yerine gerek Pekarskiy'nin sözlüğündeki kelimeler için, gerekse Saha Türkçesi konusunda faydalanılan diğer kaynaklar için tezin başında karşılaştırmalı bir tablo halinde verilen çeviri yazı harfleri tercih edilmiştir. Böylece, bu çalışmada geçen Saha Türkçesine ait bir kelimenin Pekarskiy'de veya diğer kaynaklarda bulunması için söz konusu tabloya müracaat etmek yeterli olacaktır.

Çalışmada, Divânü Lügati't-Türk'te tespit edilen maddi kültüre ait 1.092 kelime, Pekarskiy'nin Yakut Dili Sözlüğü'nden fişlenen 3.115 kelime ile ses ve anlam bakımından karşılaştırılmıştır. Eğer Divânü Lügati't-Türk'teki bir kelimenin karşılığı Pekarskiy'nin sözlüğünde bulunamamışsa bu sefer A. P. Sleptsov'un başkanlığında hazırlanan *Yakutsko Russkiy Slovar* ve Yuriy Vasiliev'in hazırladığı *Türkçe Sahaca Sözlük*'e başvurulmuştur.

XI. yüzyıl Türk Dünyasına ait elde ettiği birikimi eserine yansıtan Kaşgarlı Mahmud'un gözler önüne serdiği zengin Türk kültürü ve medeniyeti hakkında ortaya koyduğu bu kelime hazinesi, konularına göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmayı yapılırken Türk kültürü hakkında çalışmalarıyla tanınan Reşat Genç'in doktora tezi ile aynı adı taşıyan ve Türk

Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanan *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası* adlı eseriyle Bahaeddin Ögel'in Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan *Türk Kültür Tarihine Giriş* adlı dokuz ciltlik eserinden istifade edilmiştir.

Reşat Genç, eserinde dönemin hayatını Divânü Lügati't-Türk'ten yola çıkarak mercek altına almıştır. Ahmet Bican Ercilasun'a göre, "Reşat Genç'in eserinde okuyucular, XI. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinden Moğolistan ve Çin içlerine kadar uzanan Türk dünyasının bir aynasını bulacaklardır. O devirde Türkler ne yer, ne içerlerdi; ne giyer, ne kuşanırlardı? ... Hangi oyunları oynarlardı? ... Ektikleri, biçtikleri nelerdi; hangi hayvanları tanıyorlardı; ne gibi zanaatla uğraşıyorlardı? ... Ticaret yapıyorlar mıydı? Avcılık, savaşçılık vasıtaları, âdetleri nelerdi? ... Aile içi münasebetleri, akrabalık ve komşuluk münasebetleri nasıldı? ... Reşat Genç'in eserinde bütün bunlar Kâşgarlı Mahmud'un eserine dayanılarak; zaman zaman başka kaynaklarla mukayese edilerek tek tek incelenmiştir. Kâşgarlı Mahmud'la âdetta yeniden Oğuz, Kıpçak, Yağma, Çiğil obalarında dolaşılıyor; aşık veya ceviz oyunu oynuyor; at yarıştııyor; yörgemek yiyoruz. Türk sosyal hayatı ve kültür tarihi üzerinde çalışmak isteyenler elindeki bu esere başvurmak zorundadır." (Genç, 1997: VII).

Reşat Genç bir Karahanlı tarihçisidir. Genç, 1974 yılının Mart ayında "Divân-ü Lügati't-Türk Müellifi Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk İllerinin Siyasi, Etnik, Sosyal ve Kültürel Durumu" adlı tezi ile 'Doktor' unvanını elde etmiştir. Türk kültür Tarihi sahasında verdiği çok sayıda eser ile tanınan Bahaeddin Ögel, Türk tarihinin uzak devirlerine ait konuları akademik seviyede işlemiştir. Ögel'in eseri de, Türk Kültürünü yalnızca Divânü Lügati't-Türk'e ve Divânü Lügati't-Türk'ün yazıldığı dönem olan XI. yüzyıla göre değil, geçmişten günümüze bir bütün olarak ele almıştır. Dolayısıyla Ögel'in eseri, Divânü Lügati't-Türk'te ve Saha Türkçesinde tespit ettiğimiz "maddi kültürel öğeleri" sınıflandırırken yol gösterici bir kaynak olmuştur.

Türk kültürüne ait unsurları karşılayan kelimeler, söz konusu eserler ışığında tarafımızdan aşağıdaki sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur:

1. Akrabalık ve aile adları

2. Askerlikle ilgili kelimeler ve savaş âletlerinin adları
3. Barınma ihtiyacı ve yapı ile ilgili kelimeler
4. Bitki, sebze, meyve ve baharat adları
5. Ev eşyaları, mutfak araç ve gereçlerinin adları
6. Giyim - kuşamla ilgili kelimeler
7. Hayvan adları
8. Meslek adları ve zanaatkârlık ile ilgili kelimeler, âlet adları
9. Organ adları
10. Renk adları
11. Sağlık ve tıp bilimleri ile ilgili kelimeler ile hastalık adları
12. Sosyal konular ve günlük hayatla ilgili kelimeler
13. Tabiatla ilgili olan kelimeler
14. Tarım ve hayvancılıkla ilgili kelimeler
15. Yiyecek - içecek adları

1.1.4. Kelime Hazinesi ve Kültür Kelimeleri

TDK'nin Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğünde “Bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı” olarak ifade edilen “kelime hazinesi”, fiile ya da düşünceye dayalı olan, somut ya da soyut kavram alanlarının karşılığı olan ve geçmişten günümüze uzanan süreç içinde belli bir kültürü paylaşan millet tarafından kullanılmış olan kelime kadrosu olarak tanımlanabilir. Kelime hazinesiyle ilgili çalışmalarda bir dilin kelime hazinesini meydana getiren kelime, deyim, atasözü, kalıplaşmış ifadeler ve ikilemeler kullanılabilir. Bu çalışmalar konuşma ve yazı dilinde kelime hazinesi çalışmaları olarak iki başlık altında gerçekleştirilmektedir. Yazılı dile ait kelime hazinesini belirleme çalışmaları konuşma diline ait kelime hazinesini belirleme çalışmalarına oranla daha açık ve kolaydır. (Baş, 2011: 30)

Kelime hazinesiyle ilgili olarak yapılan çalışmalarda kelime hazinesinin unsurlarının belirlenmesinde esas alınan ölçütler, yabancı ülkelerde yapılan

çalışmalara bağımlı olunması, araştırmacıların birbirinden habersiz hareket etmesi ve herkes tarafından ortak olarak uygulanan bir yöntem bulunmaması gibi etmenlerden dolayı güçlüklerle karşılaşmaktadır. (Baş, 2011: 28)

Kelime hazinesi, bir dilin bütün söz varlığı anlamında kullanıldığı gibi, bir kişinin bildiği söz varlığı anlamında da kullanılabilir. Kişilerin kelime hazinesi, özellikle dil öğreniminde aktif ve pasif kelime hazinesi olarak iki grupta değerlendirilmektedir. Bunlardan birinci gruptakileri kişi kullanabilirken, ikinci gruptaki kelimeleri, kişi kendiliğinden kullanmaz, ama onların anlamını bilir (Crystal, 2008: 512).

Bir dilin sahip olduğu söz varlığının tümü anlamında kullanılan kelime hazinesi de genel olarak iki grupta değerlendirilmektedir: Kültür kelimeleri ve temel kelimeler.

Kültür kelimeleri yalnız belli kültür çevrelerine özgü kavramları gösteren otomobil, telefon gibi terimler, sultan gibi sanlardır. Buna karşılık temel kelimeler, belli kültürlerle bağılı olmayıp bütün insanlarda ortak olan kavramları gösteren kelimelerdir. Görmek, gitmek, gelmek, almak, bir, iki, üç, göz, ayak, topuk gibi kelimeler temel kelimelere örnek gösterilebilir (Doerfer, 1983: 1).

Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Topluma bir kimlik kazandıran, dayanışma ve birlik duygusu verdiği toplumda düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerlerin bütünüdür.

Türk kültürü de Türk milletinin hayat tarzını ifade eder. Tarihi süreç içerisinde farklı medeniyetlerle buluşan Türk kültürü, insanlık tarihinin en zengin kültürlerinden biri hâline gelmiştir.

Türk kültürü, Türklerin ilk devletlerini kurduğu coğrafyanın etkisi ile “Bozkır Kültürü” olarak adlandırılmakta ise de sonraki dönemlerde tam bir medeniyet hâline bürünmüş, diğer dünya kültürlerini de etkileme gücüne kavuşmuştur.

Bu çalışmada kullanılan “maddi kültür” kelimesi ile, somut varlıkları ifade eden kelimeler kastedilmektedir. Örnek olarak “ahiret”, “ölüm”, “cennet”,

“aşk” gibi kavramları ifade eden kelimeler, maddi değil manevi veya soyut kavramları karşıladığı için incelemeye alınmamıştır. Öte yandan renk adları, elle tutulabilecek nesnelere ifade etmese de gözle görülüp seçilebildiği için incelemeye alınmıştır.

Aslında dilbilimciler dilin kelimelerini “temel kelimeler” ve “kültür kelimeleri” olarak iki ana gruba ayırırlar. Bu bağlamda organ adları, sayı adları vb. alanlara ait kelimeler temel kelime sayılırken yemek adları, alet adları vb. alanlara ait kelimeler ise kültür kelimesi olarak sınıflandırılır. Kültür kelimelerinin sınıflandırılmasının ötesinde, temel kelimelerin de sınıflandırıldığı çalışmalar bile vardır.

Örnek olarak Altay Dilleri teorisine yönelik bir eleştiri olmak üzere kaleme aldığı "Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu" adlı makalesinde Doerfer, temel kelimeleri de kendi içlerinde "ana temel sözcükler", "ara temel sözcükler" ve "yan temel sözcükler" şeklinde üç alt gruba ayırmakta; bunlardan bir dilin asıl temel söz varlığını oluşturan sözlerin ana temel sözcükler olduğunu öne sürmektedir (Doerfer, 1983: 1-16). Ancak bu tezde kültür terimiyle “bir milletin bilgi alanında yer alan her şey” anlayışı benimsenmiş ve bundan hareketle baş, el, ayak vb. kelimeler de maddi kültür kelimesi olarak ele alınmıştır.

1.2. ÇALIŞILAN ESER VE SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİ HAKKINDA

1.2.1. Kaşgarlı Mahmud ve Divânü Lûgati't-Türk

Eski Türkçe döneminden daha önceki bir dönemde diğer Türk lehçelerinden uzaklaştığı kabul edilen Saha ve Çuvaş Türkçeleri dışındaki Türk lehçelerinin birbirlerinden ayrılmalarından önce Göktürk, Uygur ve bir görüşe göre Karahanlılar dönemini kapsayan Eski Türkçe, Türk dilinin belge ile takip edilebilen ilk dönemidir.

Eski Türkçeyi izleyen ve farklı coğrafi sahalarda ortaya çıkıp gelişen Türk yazı dili dönemine genel olarak Orta Türkçe denmektedir. “Karahanlı Türkçesi” de bu dönemde yer alır. Karahanlı Türkçesi dönemi İslam uygarlığı

çevresinde gelişen ve Türk yaşam biçiminde önemli değişmelerin olduğu bir dönemdir. “Yaklaşık iki yüz yıllık bir zaman dilimine hâkim olan Karahanlı Türkçesi, Uygur Türkçesinin tabii bir devamıdır. Nitekim XIII. yüzyıldan itibaren gelişen yeni yazı dilleri, Karahanlı Türkçesinin evlatları durumundadır.” (Hacıeminoğlu 2003: 1).

Karahanlılardan kalan eserler; Kutadgu Bilig, Divânü Lügati't Türk, Atebetü'l-Hakayık, Ahmet Yesevi ile İzleyicilerinin Şiirleri, İlk Kur'an Tercümeleleri, Saraycık Testisi Yazısı, Kutadgu Bilig'in Giriş Bölümü, Seyfeddin ve Hoca Tarhan'ın Şiirleri, Hukuk Belgeleridir (Ercilasun 2004:297).

X. yüzyılın sonlarına doğru, devrin en güçlü devleti sayılan Karahanlılar, İslam ışığı altında yeni bir Türk dili edebiyatı meydana getirmişlerdir. Bu devir Türk edebiyatının en özgün temsilcileri Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't- Türk'ü ile Balasagunlu Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'idir. Bu eserlerden birincisi Türk ağızları ile sözlü halk edebiyatını, ikincisi ise klasikleşmiş yazı dili ile Türk şiirini içermektedir (Hacıeminoğlu 2003:XIV).

Genel Türk dilinin lehçelerini “dil” konumuna getirme yönünde çalışmalar olarak tanımlanabilecek Sovyet dönemi merkezî dil planlaması çalışmaları ile dil planlaması kapsamındaki mahallî uygulamalar ise, XX. yüzyılda Türk lehçeleri arasındaki anlaşılabilirlik oranının düşmesine sebep olan önemli dış faktörlerden olmuştur. Lehçeler arası etkileşimin de ortadan kalkmış olması, Türk lehçeleri arasındaki ayrılıkların keskinleşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte bütün bu farklılaşmalara rağmen genel olarak Türk dili ve alt kollarının temel yapısı itibarıyla ses, şekil, söz dizimi ve sözvarlığı yönünden bir bütünlük arzettiğini de söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaşgarlı Mahmud tarafından Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış olan Divânü Lügati't-Türk, bir sözlük niteliindedir. Ancak, Divânü Lügati't-Türk, klasik bir sözlük olmanın ötesinde; Türk dili, tarihi, edebiyatı, kültür ve sanatı hakkında zengin ve önemli bilgiler içermesi bakımından oldukça önemli bir eserdir.

Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olan Divânü Lügati't-Türk, Kaşgarlı Mahmud bin Hüseyin bin Muhammed tarafından 1072 yılında yazılmaya başlanmış ve 1077 yılında bitirilmiştir. Kitabın asıl adı "Kitâbü Divânı Lügati't-Türk'tür; "Türk dillerini toplayan kitap" demektir. Yazarının asıl adı ile eseri hakkındaki ilk bilgilere Kâtib Çelebi'nin Keşfü'z-Zünûnunda rastlanmaktadır. Karahanlı devri Türk ağızlarının oldukça zengin bir sözlüğü olan bu eser, Abbasî halifesi Muhammedü'l- Muktedî bi-Emrillâh'ın oğlu Ebü'l-Kasım Abdullah'a sunulmuştur. Türk dilinin bilinen ilk sözlüğü olan bu eser; Türk milletinin yüceliğini anlatmak, Türk dilinin Arapçadan geri kalmadığını göstermek ve Araplara Türkçeyi öğretmek için yazılmıştır (Ercilasun, 2004:319).

Türkler dünya üzerine geniş sahalara yayılmışlar ve bunun sonucu olarak da kendileri ile menşe bakımından yakınlığı olan veya olmayan pek çok dille temasa geçmişlerdir. Bu temaslar neticesinde Türkçe ile bu diller arasında karşılıklı alıntılar ve etkileşimler olmuş, Türkçe temasta olduğu bu dillere kelimeler vermiş ve başka dillerden de kelimeler almıştır. Türkler tarih sahnesine çıktıkları dönemlerde bugünkü Moğol, Mançu ve Tunguzların atalarıyla, güneyde Çinlilerle, batıda Fin-Ugorlarla temas hâlinde bulunmuşlardır. Daha sonra batı ve güneybatıya yayılan Türkler, Hint, İran ve Bizans medeniyetleri ile tanışmışlar ve İslâmiyet ile tanışmalarından sonra da Arap ve İran muhiti ile sıkı ilişki içine girmişlerdir. Arapça ve Farsçadan birçok kelime Türk diline girmiştir. Ayrıca Çin, Sanskrit ve Slav dillerinden de Türkçeye birçok kelime girmiştir. Osman Fikri Sertkaya'ya göre "Divânü Lügâti't-Türk, içerisinde sadece Türkçe kelimelerin bulunduğu 'öztürkçe bir sözlük' değildir. Divânü Lügâti't-Türk XI. yüzyılın son yarısının Türk dünyasında kullanılan Türkçe ve Türkçeye başka dillerden giren kelimelerin ansiklopedik sözlüğüdür". (Sertkaya, 2010, 26) Sertkaya'nın araştırmasıyla tespit ettiği bu kelimeler, Divan'daki madde başlarının yaklaşık %4'ünü teşkil etmektedir. Geriye kalan %96'lık kelime hazinesi düşünüldüğünde, eserin bugün geniş bir coğrafi alana yayılmış, birbirinden az ya da çok farklı Türk lehçelerine ayrılmış bulunan dilimizin en eski ve birleştirici kaynaklarından birisi olduğu açıkça görülür. Böylece eser, Orta Asya Türk lehçe ve

ağızlarının dil özelliklerini yansıtması yanında, bugün birçok Türk lehçesinde unutulmuş olan sözleri de derlemekte, bilhassa etimoloji çalışmalarında, yapısında tereddüt ettiğimiz bazı kelimeler hakkında da bilgi vermektedir. Zengin bir kelime hazinesine sahip Türkçenin tarihî lehçelerinden biri olan Saha Türkçesinin söz varlığı, bahsetmiş olduğumuz hususlar göz önünde bulundurularak Divan'da yer alan ve bugün Türk lehçelerinde kullanılan, ses, anlam ve gramer bakımından pek çok değişikliklere uğrayan kelimelerle bugüne kadar ciddi bir biçimde karşılaştırmalı olarak ele alınmamıştır.

Kaşgarlı Mahmud, sadece bir sözlük yazarı değil; gramerci, ağız araştırmacısı, etnolog, toponomist ve halk edebiyatı araştırmacısıdır. Aynı zamanda bilinçli bir Türkçüdür. Radloff bu çok yönlü Türkoloğu Türkolojinin babası saymıştır (Ercilasun 2004:321).

Kaşgarlı Mahmud, bütün Türk ülkelerini ve bozkırlarını dolaşarak Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma ve Kırgız boylarının dil ve kafiyelerini, yani edebiyatlarını bütün incelikleriyle topladığını söylemiştir. Devrinin bir nevi Türk folklor ve halk edebiyatı antolojisi olan Divanda; üç yüze yakın dörtlük şeklinde şiir, aynı sayıda atasözü, mersiye, destan, hikmet, vecize, pendname, bahariye ve emsali gibi türler yer almaktadır. Şiirlerin şairleri belli değildir ve adı geçen tek şair Çu-çu'dur. Şiirlerde en çok işlenen konular ise savaş ve bahardır. Ayrıca eserde bir dünya haritası da mevcuttur. Haritanın merkezi Balasagun'dur. Türkçeden Arapçaya bir sözlük olan eserde, gramer açıklamaları ve ağızlar hakkında bilgiler de yer almaktadır (Hacıeminoğlu 2003:XV; Ercilasun 2004:322-323).

Kaşgarlı Mahmud, eserinde müşrik Türklerle savaşan, budistlerin tapınaklarını yıkıp putlara ağır hakaretler eden gazilerin destanlarından parçalar da nakletmektedir. Bunun gibi şiirleri naklederken duyduğu heyecanın yanında Müslüman Türklerin eski Şamanizm kalıntılarından olan kelimeleri ve terimleri izah ederken de tam bir Şamanist Türk gibi konuştuğu görülür. Onun eserinde yer verdiği Türk dünyası haritasındaki Türk boylarına ait teferruatlı bilgiler ve günümüzde Şamanist bir inanca sahip olan Saha Türkleriyle irtibata geçmiş olması muhtemel halklardan bahsettiği şiirler,

bizlere doğrudan olmasa bile dolaylı olarak Saha Türklerinin o dönemde konuştuğu dil hakkında da ipuçları sunmaktadır.

Kaşgarlı Mahmud, eserinde verdiği yer adları ve haritayla dönemin coğrafyasını da gözümüzün önüne sermektedir:

DLT *tarım* “Uygur sınırında Kuça yakınlarında bir yer adı. *üsmi tarım* diye çağrılır ve onun döküldüğü bir nehir (vadi) vardır.”

Divânü Lügati't-Türk, bütün bunların yanı sıra, Karahanlı devletinin askerî yapılanması ve askerî terimler hakkında da pek çok bilgi verir:

DLT *toy* “Askeri karargâh. Buradan gelerek *xan toy* ‘Hakanın karargahı’ denir. Oğuzlar bu sözcüğü bilmezler.”

Divânü Lügati't-Türk'ten öğrenebileceğimiz bir diğer konu da tıp ve tedavi yöntemleridir. Eser, XI. yüzyılda Türk toplumunun tıp bilgilerine dair önemli bilgiler verir:

DLT *awilqu* “Bir tür çınar ağacı. Kırmızı meyveleri vardır. Meyvesinin suyu Turmaç'a katılır. Göz ağrısına ilaç olarak kullanılır ve elbise boyası yapılır.”

Bütün bunlar XI. yüzyıl Türk toplumuna ait bilgiler veren ansiklopedik bir sözlük niteliğinde olan Divânü Lügati't-Türk'ü değerli kılan, onun değerini arttıran niteliklerden sadece birkaçıdır. Yazıldığı dönemden günümüze kadar üzerinde birçok araştırmanın yapılması da onun ne kadar değerli bir eser olduğunu zaten kanıtlamaktadır (Teres, 2006: 16). Ali Emirî tarafından 1917 yılında İstanbul'da Beyazıt Camii yanındaki bir sahafta bulunan eserin tek yazması bulunmaktadır (Ercilasun, 2004: 322).

1.2.2. Saha Türkleri ve Saha Türkçesi Hakkında Genel Bilgi

Sahalar, bugün Rusya Federasyonu'nun sınırları içerisinde yer alan Saha Cumhuriyeti (Yakutistan)'nin yerli halklarından biridir. 2002 Yılı sayımına göre nüfusları 443.852 kişidir.

Uzun yıllar “Yakut” şeklinde anılan bu Türk boyu, kendilerine “Saxa” demektedir. *Saxa* adının komşuları Tunguzlarda “Yako” ve Buryatlarda –*t* çokluk eki ilavesiyle “Yakut” şeklinde kullanıldığı bilinmektedir. Böylece Rusların, Sahaların komşularından duydukları “Yakut” adını kullanarak literatürde yaygınlaştırdıkları anlaşılmaktadır. Gerçekte Türkçe “kenar, kıyı” anlamındaki *yaka* kelimesinin ses değişiklikleri sonucunda bugünkü Saha Türkçesinde *saxa* şekline değiştiği söylenebilir (Kirişçioğlu, 1999: 9).

Araştırmacılar Sahaların menşei meselesi üzerinde uzun süredir durmaktadırlar. Sahaların bugünkü yurtlarına gelmeden önce Baykal gölünün çevresinde, Anara ve Lena ırmaklarının kıyısında yaşadıkları, Orhun Abidelerinde zikredilen Üç Kurikanların bunların ataları olduğu tahmin edilmektedir. Sahaların efsanelerinde geçen “Uraaŋxay Saxa” kavim adına bakarak Sahaların Tuvalarla ve Telengitlerle ilişkileri olduğu söylenebilir de, bunun yer isminden kaynaklandığı, Moğolların her üç kavmi aynı adla isimlendirmesinin rolü olduğu söylenebilir. Ağırlık kazanan görüşe göre Sahalar XIII-XIV. yüzyıllarda karşılaştıkları baskı üzerine Baykal Gölü civarından kuzeye geçerek Lena ırmağı civarına yerleşmişlerdir. Sahaların buraya gelmesiyle Tunguzların bir kısmı yurtlarını terk etmişler, bir kısmı da burada kalmışlardır (Kirişçioğlu, 1999: 9). Sahaların yeni yurtlarında kısmen Tunguz ve Moğol halklarıyla karışmaları, onların dilini de etkilemiş, bu dillerden birçok kelime Saha Türkçesine geçmiştir.

Yakın zamanlarda genetik verilere dayalı olarak yapılan bir araştırmada, Saha Türklerinin kökeninin hâlâ bir sır olarak kaldığı sonucuna varılmıştır (Pakendorf, 2007: 30).

Eski Türkçe döneminden daha önceki bir dönem olan Ana Türkçe döneminde Çuvaş Türkçesiyle aynı dönemde diğer Türk lehçelerinden

uzaklaştığı kabul edilen Saha Türkçesi, Türk lehçelerinin sınıflandırılmasında Kuzey Doğu Türk Lehçeleri grubuna dahil edilmektedir. Saha Türkçesinin kelime hazinesi Türk, Moğol ve Evenk (Tunguz) kelimelerinden oluşmakla birlikte bir kısım kelimelerin kökeni hâlen aydınlatılabilmemiş değildir.

İNCELEME

2. İKİNCİ BÖLÜM: İNCELEME

DİVÂNÜ LÜGATİ’T-TÜRK’TEKİ KÜLTÜR KELİMELERİNİN SAHA TÜRKÇESİNİN KELİME HAZİNESİYLE SES VE ANLAM BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde Divânü Lügati’t-Türk’teki maddi kültür kelimeleri Saha Türkçesinin kelime hazinesiyle karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırma, aşağıdaki başlıklar altında yapılacaktır.

1. Divânü Lügati’t-Türk ile Saha Türkçesinde Ses ve Anlam Bakımından Aynı Olan Kültür Kelimeleri
2. Divânü Lügati’t-Türk ile Saha Türkçesinde Ses Bakımından Aynı Ancak Anlam Bakımından Farklı Olan Kültür Kelimeleri
3. Divânü Lügati’t-Türk ile Saha Türkçesinde Anlam Bakımından Aynı Olan Ancak Ses Değişiklikleriyle gelen Kültür Kelimeleri

2.1. DİVÂNÜ LÜGATİ’T-TÜRK İLE SAHA TÜRKÇESİNDE SES VE ANLAM BAKIMINDAN AYNI OLAN KÜLTÜR KELİMELERİ

Bu bölümde hem ses hem de anlam bakımından Divânü Lügati’t-Türk’te ve Saha Türkçesinde bire bir eşleşen kelimelerin bir listesini sunuyoruz. Bu kelimelerin toplam sayısı **23**’tür.

DLT alın “dağın ön cephesi”	ST alın “aşağı kısım, en üsttekinin altı” (Kirişçioğlu, 1988: 2)
DLT at “at”	ST at “at”
DLT ayran “ayran”	ST ayran “ayran”
DLT balık “balık”	ST balık “1) balık; 2) taban balığı; 3) deniz hayvanı: balina”
DLT em “ilaç”	ST em “em, ilaç”

DLT et “et”	ST et “et, vücut (insan, hayvan ve nebatta); ceset; et, adale; sığır eti”
DLT it “it, köpek”	ST it “it”
DLT ini “yaşça küçük kardeş; kocanın küçük erkek kardeşi”	ST ini “yaşça küçük erkek, ini (bi 'nin zıddı); birader, öz kardeş”
DLT kıl “insan ve hayvanda kıl”	ST kıl “kıl”
DLT kınat “kanat”	ST kınat “kanat”
DLT kulun “tay”	ST kulun “bir yaşını doldurmamış tay, ilkbaharı geçiren tay”
DLT kur “kuşak, kemer; iç kur: iç kuşağı, uçkur”	ST kur “kemer, kuşak”
DLT kül “kül”	ST kül “kül”
DLT kün “gün, güneş, gündüz”	ST kün “güneş”
DLT orun “yer, mekân, mevki”	ST orun “1) yer 2) karyola, yatak, sedir”
DLT ot “ot, hayvan yemlerinin hepsi”	ST ot “1) ot; 2) büyük ot yığını; 3) bir yığın kuru ot, çayır”
DLT sagri “deri”	ST saarı “at derisi, at derisinden çizme”
DLT tar 3 “yağ tortusu”	ST tar “yağı alınmış süttten yapılmış yoğurt”
DLT tıl “dil, söz”	ST tıl “dil”
DLT tuman “duman, sis”	ST tuman “sis, buhar, karanlık”
DLT tüñür “dünür, karının hisimleri”	ST tünür, tügür 2 “1) dünür, bacanak 2) sağdıç”

DLT uya “kuş yuvası”	ST uya “yuva, kuşların yuvası, hayvan ini”
-----------------------------	---

2.2. DİVÂNÜ LÜGATİ’T-TÜRK İLE SAHA TÜRKÇESİNDE SES BAKIMINDAN AYNI ANCAK ANLAM BAKIMINDAN FARKLI OLAN KÜLTÜR KELİMELERİ

Ses özellikleri bakımından eşleştiği halde anlam bakımından farklılaşan kelimelerin sayısı 7’dir.

DLT aygır “aygır”	ST aygır “1) tek sesli, yeknesak, karışık olmayan 2) efsanevi bir kadın şamanın adı”
DLT berke “döğme, dürmek için kullanılan değnek, kamçı” (berge)	ST berke “pek, çok, oldukça, fevkalade, son derece, şiddetli, enfes, müthiş”
DLT boy “boy, ulus; kavim, kabile, aşiret, hısım”	ST boy “kalınlığı ifade eden kelime”
DLT köñül “gönül, kalp, yürek”	ST köñül “serbest, hür”
DLT meñ “yem, tane; kuş yemi”	ST meñ “leke; ben, ben lekesi; siğil; çil”
DLT örtük “bir şeyin örtüsü, eğer örtüsü”	ST örtük “çift hayvanlarının sağılan ineklerin kısrakların ve buzağuların barınmasına mahsus yer”
DLT tütün “duman”	ST tütün “deriyi işlemek için satır şeklinde kazma aleti”

2.3. DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK İLE SAHA TÜRKÇESİNDE ANLAM BAKIMINDAN AYNI OLAN ANCAK SES DEĞİŞİKLİKLERİYLE GELEN KÜLTÜR KELİMELERİ

Bu bölümde Saha Türkçesinin ses özelliklerine bağlı olarak Divânü Lügati't-Türk'teki kelimelerden ayrılan, ancak anlam bakımından birbirleriyle eşleşen kelimeler verilmiştir. Bu gruptaki kelimelerin sayısı **280**'dir.

Aşağıdaki listenin sonunda, burada yer alan kelimeler ses bilgisi bakımından incelenmiştir.

DLT aba “ayı” DLT aba “baba”	ST ebe (4), ese “ayı” ST abağa “1) kabilenin en yaşlısı 2) öz babanın büyük kardeşi, büyük amca”
DLT açık “büyük kardeş”	ST eciy “1) genellikle yaşça büyük olan (balıs kelimesinin zıddıdır); 2) baba ve anne cihetinden yaşça büyük akraba, abla, dayının kızı, hala, teyze”
DLT ağak “ayak”	ST atax “ayak, pençe; iskemle ayağı veya desteği; destek, kaide, direk, sehpa, sütun”
DLT adaş “arkadaş, dost”	ST atas “dost”
DLT ağgır “aygır”	ST atır “1) aygır 2) boğa, erkek geyik 3) iğdiş edilmemiş hayvan 4) at sürüsü, yıldı, tek aygırlı yıldı”
DLT ağgırak “kulakları ak, vücudunun öbür tarafları kara olan erkek geyik; dağ keçisi tekesi”	ST atır “1) aygır 2) boğa, erkek geyik 3) iğdiş edilmemiş hayvan 4) at sürüsü, yıldı, tek aygırlı yıldı”
DLT agıl “ağıl, koyun yatağı; koyun pisliği”	ST ial “avlu, ev, mesken”
DLT agız “ağız”	ST uos “ağız”

DLT agu “ağı, zehir”	ST aba “1) ağı, zehir 2) zehirli su şalgamı; tadının acılığı ile ayırt edilen bir ot kökü”
DLT aguz “ağız, memeli hayvanların doğurduğu zaman verdiği ilk süt”	ST uohax “inek buzağıladıktan sonra ilk süt, (ağuz)”
DLT aħsum, aħsuñ “sarhoşlukta kavga eden kimse”	ST axsim “atlar hakkında: deli, haşarı, çevik, canlı”
DLT al “al renk, kırmızı”	ST aalay “aalay solko (u): al ipek”
DLT altun “altın”	ST altan “bakır”
DLT añ “1. Bir kuş adı, yaban hayvanı, av.”	ST iñ “Sahaların yabani geyikleri avladıklarında kullanılan set” ST añır “1) balaban kuşu, <i>Ardea stellaris</i> 2) baykuş”
DLT añit “ördeğe benzer kızıl renkli bir kuş, angıt”	ST andi “kılkuyruk ördek, <i>Anas nigra</i> ”
DLT arı “arı”	ST iñirra “kovan veya orman arısı”
DLT arka “arka; sırt”	ST arğaa, arğaan “arka; sırt”
DLT awurta “daya, süt nine”	ST omurdu “kökü olan omurt kelimesinin manasına göre; yudum, dudak değdirme”
DLT ay 1 “yılın on ikide biri olan zaman; gökteki ay, kamer”	ST iy “ay”
DLT ayak “Çanak, kase, kadeh”	ST ayax “kımız içmeye mahsus kâse”
DLT azıg “azı dişi”	ST axıı “köpek dişi”
DLT bag “Bağ, düğüm, bağlanacak ip vb.; odun vb. bağlamları”	ST bia “bağ, ip (Boroğon nahiyesinde) balık ağının kirişi”
DLT bagır “bağır, karaciğer”	ST biar “bağır, karaciğer”
DLT baka “kurbağa”	ST bağa “kurbağa; kabuklu hayvanların tümüne verilen isim”

DLT bala “Kuş ve hayvan yavrusu”	ST ballıgınay “1) yayınbalığı yavruları 2) küçük kurbağa”
DLT baldır “üvey”	ST balıs “üvey”
DLT baldız “karının kendinden küçük kız kardaşı”	ST balıs “söyleyen hangi cinsten olursa olsun, genellikle baba tarafından yaşça küçük kadın akraba: a) küçük kız kardeş (öz, üvey) yaşça küçük kız kardeş, b) öz dayı kızı, c) amcazade kızı”
DLT balıkçın “balıkçıl kuşu”	ST balıksıt “ <i>Pandion haliaetos</i> denilen bir cins yırtıcı kuş”
DLT baş “baş”	ST bas “baş, kafa; tepe”
DLT başak “okun veya mızrağın ucuna geçirilen demir, temren, ok temreni, ok başağı”	ST basax “ok ucu, temren”
DLT başak “pabuç”	ST baaççax “pabuç, terlik”
DLT batrak, bayrak “bayrak, ucuna bir ipek parçası takılan mızrak”	ST batıya “avda (bilhassa ayı avında) kullanılan kalın, geniş ağızlı ve sapı kayın ağacından olan bir nevi kısa mızrak, pala (eski zamanlarda harpte silah olarak kullanılır, bir kayışla elde taşınırdı), zıpkın
DLT beg “bey, koca, evli erkek”	ST bii “erkek hakkında: büyük; baba tarafından büyük akraba, eğer söyleyen erkek ise a) öz kardeş, b) amcazade c) büyük amca”
DLT bél “bel”	ST biil “insanın veya elbisenin beli, kemer yeri”
DLT belek “armağan, konuğun hısımlarına getirdiği armağan, bir yerden başka yere	ST belex “hediye”

gönderilen armağan”	
DLT belgü “alâmet, nişan, im, belge”	ST belie “nişane, işaret, alamet, damga”
DLT bıdıık “bıyık”	ST bitık “sakal, bıyık”
DLT bi “kısarak”	ST bie “kısarak”
DLT biçek “bıçak”	ST bıhax “bıçak”
DLT bilezük “bilezik”	ST bilihex “yüzük, halka”
DLT bit “bit”	ST bit “bit”
DLT boğug “boya; kına”	ST butuk “kırmızı renkte nebati boya”
DLT bogmak “gömlek düğmesi, gelin gerdanlığı”	ST moynox “1) boynuzlu hayvanların göğüs altı, gerdanı 2) boğaz sargısı 3) kesilmiş hayvanların boynundan çıkarılmış et parçası, gerdan”
DLT bogra “her hayvanın aygırı, boğa, deve aygırı, pohur”	ST buur “geyiğin erkeğı, iğdiş edilmiş beş yaşındaki boğa”
DLT bok “bok”	ST böx “çöplük, pislik”
DLT boka “boğa”	ST buğa “boğa”
DLT bögür “böğrek, böbrek”	ST büör “böğür, karın, böbrek”
DLT böri “kurt”	ST börö “kurt”
DLT börk “başlık, külâh, börk”	ST bürüö “kapak”
DLT bulit, bulut “bulut”	ST bilıt “bulut”
DLT bogaz, boguz “boğaz”	ST buosah “boğaz, yemek borusu”
DLT burun “burun”	ST murun “burun”
DLT but “but”	ST buut “but, hayvanın arka ayağı, budu”
DLT butak “budak, dal”	ST mutuk “budak, dal”
DLT butar “hasır dokumasında kullanılan ip”	ST boto “eğerin altına koyulan hasır teyelti”
DLT buz “buz”	ST muus “buz; dolu”

DLT buzagi “buzağı”	ST boruosku “tüyleri koyulaşmış buzağı; sütsüz sırf otla yaşayabilen beş aylık buzağı”
DLT buztılı “sıçan gibi küçük bir hayvan”	ST muruku “dalga derili sincap”
DLT bün “çorba”	ST min “çorba, herhangi bir şeyin haşlaması, et suyu, balık çorbası”
DLT bürge “pire”	ST bıladı “pire”
DLT çadan “çiyen, kuyruğu örü, akrep”	ST çaxı “akrep”
DLT çagrı “doğan kuşu; çakır kuşu”	ST sar, sart “şahin türünden yırtıcı kuş; baykuş; kara tavuk”
DLT çalgay “kuş kanadının uçları”	ST sılbax “kanat, balık kanadı”
DLT çaruk “çarık”	ST sarı “geyik güderisi, yumuşak güdere ayakkabı, kaba ayakkabı”
DLT çeçek “çiçek”	ST çeçik “çiçek”
DLT çekürge “çekirge”	ST sürex “çiçek çekirgesi”
DLT çerig “asker, asker dizisi, ordu”	ST serii “ordu”
DLT çıkan “yeğen, hala ve teyze oğlu”	ST sien “kadın tarafından olan torunlar ve üçüncü kuşaktan akrabalar; kocanın yeğenleri”
DLT çından “sandal ağacı”	ST sandalı “eski zaman masası, ayaksız sekiz köşeli masa”
DLT çi “toprakta yaşlık”	ST siik “rutubet, çiğ”
DLT çikten “eğer örtüsü”	ST çapıraak “çaprak, asker eğerinin örtüsü”
DLT çim “ayrık otu”	ST siel “1) yele 2) uzun ot”

DLT çir “yağ”	ST sia “yağ, iç yağı”
DLT çocuk “domuz yavrusu; her şeyin küçüğü”	ST çıçaax “genellikle küçük kuş, yavru kuş; serçe”
DLT çöp “şarabın tortusu, her şeyin döküntüsü, çöp, çör çöp; herhangi bir şeyin çökeli”	ST sııs “çöp”
DLT eçe “büyük kız kardeş”	ST eciy “baba ve anne cihetinden yaşça büyük akraba, abla, dayının kızı, hala, teyze”
DLT eçi “yaşlı kadın, hanım nine”	ST eciy “baba ve anne cihetinden yaşça büyük akraba, abla, dayının kızı, hala, teyze”
DLT eçkü , keçi “keçi”	ST meççiki “keçi”
DLT egin “eğin, sırt”	ST ien “sırtın ortası, sağrı”
DLT egin “eni bir buçuk karış, uzunluğu dört arşın gelen bir bez”	ST ien “kumaş parçasının eni”
DLT elig “el”	ST ilii “el”
DLT em “kadının dişilik aygıtı”	ST emehe “arka, kıç (insanda)” ST abas “kadının çocuk doğurma uzvu (cahtar sebe, sağtar et)”
DLT emik (emig) “meme”	ST emiy “kadın memesi”
DLT enük “hayvan yavrusu, enik, arslan, sırtlan, kurt, köpek yavruları”	ST ünüges “1) küçük çocuk 2) enik 3) ayı”
DLT érin “irin”	ST ireñe “irin”
DLT erkek “her hayvanın erkeği”	ST er “koca, erkek” ST irgex “erkek (hayvan)”
DLT ernek “parmak”	ST erbex “baş parmak”
DLT ıduk “kutlu ve mübarek	ST itik “kurban”

olan; aslında sahibinin yaptığı bir adak için saklanarak yünü kırılmayan, sütü sağılmayan, yük vurulmayarak başıboş bırakılan, salıverilen her hayvana bu ad verilir”	
DLT idiş “kadeh, tas, bardak, tencere gibi her nevi kap”	ST itıs “yuvarlak ağaç gövdelerinden yapılan ve kiler veya mezarın içini kaplayan dört duvar” ST itıs “el ayası, avuç içi, avuç, pençe” ST itız “tahta kaşık”
DLT in “çukur”	ST iiñ “çukur, mezar”
DLT iñek “inek”	ST inax “inek”
DLT iriñ “irin”	ST ireñe “irin”
DLT isig “sıcak”	ST itii “sıcak, ısı; hararet”
DLT ka “kap, akar konan kap, zarf”	ST xaa “kap”
DLT kađiñ “kayın ağacı”	ST xatiñ “1) kayın, kayın ağacı 2) kayınlık, kayın ormanı”
DLT kağış “kayış”	ST xatis “ kayış, yassı kayış, uzun deri kayış; sırimdan urgan”
DLT kağız “ağaç kabuğu”	ST xatırık “kabuk, kabuk parçası; ağaç kabuğu; pullu bir şey; balık pulu” ST xatis “kayış, yassı kayış, uzun deri kayış; sırimdan urgan”
DLT kaftan “kaftan, elbise”	ST xaptaan “kaftan”
DLT kaliñ “öncül mihir olarak kadına verilen çeyiz”	ST xalıım “mehir (ağırlık), gelinin babası ile uyuşma tarzına göre her neviden 10-15 olmak üzere türlü hayvanlardan verilen mal”

DLT kalkan “kalkan”	ST xalxa “siper, gölgelik”
DLT kamçı “kamçı; at, deve veya sığırın erkeklik aygıtı”	ST xabiçax “ <i>Perenium</i> : tenasüli aksamla makat arasındaki saha” ST kımñıı “kırbaç”
DLT kamiç “kepçe, kaşık”	ST xamias “çamçak, kepçe”
DLT kan “kan”	ST xaan “kan”
DLT kapak “göz kapağı, kızın kızlığı, bekâret”	ST xappax “çatı, kapak, örtü”
DLT kapga “büyük kapı, kale kapısı”	ST xappax “çatı, kapak, örtü” ST xalğan “dış kapı”
DLT kapgak “kapak, sadağın kapağı”	ST xappax “çatı, kapak, örtü”
DLT kapug “kapı”	ST xappax “çatı, kapak, örtü”
DLT kar “kar” DLT karak “göz bebeği, gözün renkli yeri; göz”	ST xaar “kar” ST xarax “göz”
DLT karga “karga”	ST xargıya “kuzgun”
DLT kargılaç “kırlangıç kuşu”	ST xarañaççı “1) Hirundo kategorisinden olan kuşların genel adı olarak, kırlangıç: şehir kırlangıcı, <i>Hirundo urbica</i> 2) Cypseliade kuşu; 3) <i>Lanius major</i> ; 4) tarla kuşu; 5) ekin kargası”
DLT karın “karın”	ST xarın “karın, mide”
DLT karlıgaç “kırlangıç”	ST xarañaççı “1) Hirundo kategorisinden olan kuşların genel adı olarak, kırlangıç: şehir kırlangıcı, <i>Hirundo urbica</i> 2) Cypseliade kuşu; 3) <i>Lanius major</i> ; 4) tarla kuşu; 5) ekin kargası”
DLT karsak “derisinden güzel kürk yapılan bir hayvan, bozkır	ST kırşa “kutup tilkisi, <i>Canis lagopus</i> ”

tilkisi”	
DLT kaş “kaş, göz üstündeki kaş”	ST xaas “kaş”
DLT katun “kadın, hatun, Afrasyab kızlarından olanların adı”	ST xatın “hanım, hanımefendi, asilzade karısı, hatun, zevce” ST hotun “1) ev sahibesi, ev kadını; 2) kaynana”
DLT kaya “kaya”	ST xaya “dağ, dağ silsilesi; yalçın kaya; kayalık dağlar”
DLT kayak “et suyu yağı, tereyağı, kaymak”	ST xayax “muhtelif tarzda yapılan Yakut yağı; su, taze veya ekşi süt ile karıştırılan çığ yağı”
DLT kayık “kayık”	ST xayık “kayık, tek omurgalı büyük tekne”
DLT kayın “kardaş, hısım ve akraba”	ST kılın “karının akrabası: a) kayın peder b) kayın pederin babası (=ehe kılın) c) kayın pederin biraderi ç) kayın birader (=uol kılın) d) karının biraderinin oğlu (=uol kılın); iye kılın karının yaşlı akrabası: a) kayın valide b) karının büyük annesi c) karının halası”
DLT kaz “kaz”	ST xaas “kaz”
DLT keçi , eçkü “keçi”	ST meççiki “keçi”
DLT kekük “seksek kuşu; kemiği büyü ve tılsım için kullanılır”	ST küöreyey “adi tarla kuşu, toygar”
DLT kelegü “tarla sıçanı soyundan bir hayvancık, geleni”	ST kutuyax “sıçan; bir tür köstebek, tarla faresi” ST küter “1) su faresi 2) çöl sıçanı”
DLT keyik “geyik, yaban hayvanı, aslında yabanî olan	ST keyiik “boynuzlayan, boynuzu ile vuran, daima tos vuran (davar hakkında)”

her şey, eti yenen hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi gibi hayvanlar, yabanî (vahşî), evcil (ehlî) karşıtı, av hayvanı, av”	
DLT kıdıg “kıyı”	ST kıtı “sahil”
DLT kıftu “makas, kırkı”	ST kıptıy “makas”
DLT kıg “toprağı kabartmakta kullanılan gübre”	ST kii “tezek”
DLT kılıç “kılıç” DLT kımız “kımız”	ST kılıs “kılıç; eli kesen ince yay kirişi” ST kımıs “kımız”
DLT kın “kın, bıçak ve kılıç kını; kılıf”	ST kın “kın”
DLT kıragu “kırağı”	ST kıra “kırağı”
DLT kırgag “elbisenin yanı, kenarı”	ST kırıtı “bir şeyin keskin tarafı”
DLT kırgıl “kırçıl”	ST kirgil “koyu renk üzerine açık hatlı, kırçıl”
DLT kırkın “cariye”	ST kılın “karının akrabası: a) kayın peder b) kayın pederin babası (= ehe kılın) c) kayın pederin biraderi ç) kayın birader (= uol kılın) d) karının biraderinin oğlu (= uol kılın); iye kılın karının yaşlı akrabası: a) kayın valide b) karının büyük annesi c) karının halası”
DLT kısır “kısır doğurmayan insan veya dört ayaklı hayvan; kısrak” DLT kısarak “kısarak”	ST kıtarax “kısır hayvan, kısarak” ST kıtarax “kısır hayvan, kısarak”
DLT kış “kış”	ST kıs “kış”
DLT kız “kız, kız çocuk; cariye”	ST kııs “1) köylü kız; kızcağız, küçük kız;

(kırkın, kırnak)	gelin, genç kadın; 2) kız (evlât); koca tarafından kız yeğen; kocanın küçük kız kardeşi (görümce)”
DLT kızıl “kızıl, kızıl renk, kırmızı”	ST kıhıl “kırmızı, al”
DLT kiriş “kiriş, yay kirişi; yay”	ST kiris “kiriş”
DLT kiş “1. sadak 2. samur”	ST kiis “samur”
DLT kişen “köstek”	ST kiahıı “bukağı, kelepçe, köstek”
DLT kişi “kişi, adam, insan, kimse; halk; karı, kadın”	ST kihi “adam”
DLT kol “kol”	ST xol “kol, hayvanın ön bacağı; elin dirsekten bileğe kadar olan kısmı”
DLT konum “yurt, konulan yer, konak”	ST xonuk “geceleme yeri”
DLT koşug “şiiir, kaside”	ST xohoon “münasip tabir, seci, alliterasyon, güzel beyan”
DLT koy, kuy “1. elbisenin koynu; kucak 2. derenin koyağı, dibi, düzlüğü”	ST xooy “koltuk altı, koyun”
DLT köçüt “at”	ST kös 2 “göçebe; göç arabası, kervan”
DLT kögüz “göğüs”	ST kögüs “sırtın orta kısmı (iki omuzun arasıyla belin aşağı kısmı (kuyruk sokumu) arası); sırt, gövdenin üst kısmı, göğüs”
DLT kök “gök rengi, gök renk, lacivert”	ST küöx “1) mavi, gök 2) yeşil, mavi veya lacivert renk”
DLT kök(ü)s “göğüs”	ST kögüs “sırtın orta kısmı (iki omuzun arasıyla belin aşağı kısmı (kuyruk sokumu) arası); sırt, gövdenin üst kısmı, göğüs” ST köñüs 1 “bel kemiği”
DLT köl “göl, havuz, birikmiş su	ST küöl “göl”

denizin kendisi”	
DLT kölik “koyu gölge”	ST külük “1) gölge 2) resim, taslak, tablo, portre”
DLT kömür “kömür”	ST kömör “kömür”
DLT kubuz “ut, kopuz, kubuz”	ST xomis “kobuz”
DLT kuğruk, kudruk “kuyruk; göt, kıç”	ST kuturuk “1) kuyruk 2) geminin kıçı, dümen”
DLT kugu “kuğu kuşu”	ST kuba “kuğu kuşu, <i>Cygnus musicus</i> ”
DLT kurbaka “kurbağa”	ST bağa “kurbağa”
DLT kurugsak “kursak, mide”	ST kurtax “mide, karın”
DLT kuş “kuş”	ST kus “ördek”
DLT kuyaş “güneş; koyu sıcak, güneşin şiddetle vurması”	ST kuyaas “güneş harareti”
DLT küdegü “güveyi”	ST kütüö, kütüöt “1) damat: a) <i>eğer söyleyen bayansa</i> ; öz ablasının kocası, eniştesi; b) ikinci kuşaktan olan ablanın kocası, yani amca veya dayı kızının kocası c) baldızın kocası, bacanak 2) dayı, enişte”
DLT kümüş “gümüş”	ST kömüs “gümüş”
DLT kündüz “gündüz, gün ışığı”	ST künüs “gün, gündüz”
DLT küye “güve”	ST köyüür, küyür “güve, bilhassa alaçuk ve ahırların rutubetli yerlerinde bulunan siyah böcek; toprak haşeresi”
DLT küz “güz, sonbahar”	ST küs “güz, sonbahar”
DLT meñ “yem, tane; kuş yemi”	ST megie “yırtıcı kuşlara atılan zehir”
DLT mün “çorba”	ST min “çorba, herhangi bir şeyin haşlaması, et suyu, balık çorbası”
DLT müñüz “boynuz”	ST moynos “boynuz”
DLT oçak “ocak”	ST ohox “ocak”

DLT oglan “oğlan, oğul; çocuk, çocuklar”	ST uolan “uolan”
DLT ogul “oğul, çocuk”	ST uol “oğul, torun”
DLT ok “ok”	ST ox “demir uçlu ok; ok yayı”
DLT okçı “okçu”	ST oxooççu “tırpanla ot biçen”
DLT ot “ateş, duman”	ST uot “ateş”
DLT ögür “koyun, geyik, bağırtlak kuşu, deve, cariyeye gibi şeylerin toplu bir halde bulunması, bunların sürüsü”	ST üör “sürü”
DLT öküz “ırmak, dere”	ST üös “ırmağın yatağı, kaynak” ST örüs, ürüs “büyük nehir”
DLT ördek “ördek”	ST öödüken “yabani ördek”
DLT örümcek, örümçek “örümcek”	ST ürümetçi, ürümeççi, ürümeççik “1. kelebek 2. bayağı yarasa”
DLT öt “delik, çukur”	ST üüt “delik, yarık”
DLT saç “(baştaki) saç”	ST as “saç”
DLT saç “tava”	ST as “saç”
DLT saglık “dişi koyun; sağmal, sağılan hayvan”	ST iañık “sağmal hayvan”
DLT sagrı “deri, her şeyin derisi”	ST saarı “at derisi, at derisinden çizme”
DLT satguçı “satıcı”	ST atıllaaççı “satıcı”
DLT seçe “serçe kuşu”	ST çıçaax “serçe”
DLT sıçgan “sıçan, fare”	ST çañırıkkaan “sıçan”
DLT sıdıg “kaftanın göğse kadar olan iki eteğinden biri”	ST sitii “at kılından yapılmış ip”
DLT sın “mezar”	ST iin “çukur” ST iiñ “çukur, mezar”

DLT sırıçga “çekirge”	ST sürex “çiçek çekirgesi”
DLT sik “sik”	ST süöx “boğa penisinin derisinin ucundaki tüyler” ST iik “sidik”
DLT siñil “kocanın kendisinden küçük kız kardeşi”	ST ini “yaşça küçük erkek, ini, öz kardeş”
DLT siñir “sinir”	ST iñiir “sinir”
DLT söğüt “söğüt ağacı” DLT süt “süt”	ST üöt “söğüt ağacı” ST üüt “süt”
DLT süzme “keş” denilen yağsız kuru peynir, ayran süzmesi”	ST süümex “süzme, yaz esnasında ekşimiş sütün koyu ve en iyi kısmı”
DLT tag “dağ”	ST tia “orman, çam ormanlığı”
DLT tagay “dayı”	ST taay “anne tarafından olan akrabalar”
DLT talak, sulak “dalak”	ST taal 1 “dalak, pankreas”
DLT tamgak “boğaz, damak”	ST tamax “damak, boğaz”
DLT tar “kelek -irmaklarda-, sal”	ST tarin “kışın fazla soğuktan buz üstüne çıkan suyun üzerindeki ince buz tabakası”
DLT targak “tarak”	ST tarax “1) tarak 2) horoz hotozu 3) tırmık”
DLT tartıg “bir iş çıkması üzerine hakanın adamlarını çağırması”	ST tardı “yük” ST tardıax “otu topluca yerden almak için uzun saplı çengel, dirgen”
DLT taşak “erkeklik aygıt”	ST tahax “er bezi, haya, taşak, testikulus, <i>le scrotum</i> ”
DLT tavar “mal; davar”	ST tabar “davar”
DLT tavışgan “tavşan”	ST tabıxan “tavşan”
DLT tay “tay” DLT temür “demir”	ST tıy “tay” ST timir , temir “demir”

DLT teri “deri”	ST tiri “deri”
DLT tewe, tewey, téwi, tewi, tiwi “deve”	ST tebien , taba “deve, geyik”
DLT tırñak “tırnak”	ST tiñirax “tırnak”
DLT tış “diş”	ST tiis “diş (köpek dişleri)”
DLT tışı, tişi “dişi”	ST tısı “dişi”
DLT tıt “dağda biten çam fıstığı ağacı, <i>Pinus larex</i> ”	ST tiit “kara çam ağacı”
DLT tirek “direk, kendisine bir şey dayanılan ve kendisiyle bir şey durdurulan her nesne, direcen ve buna benzer şeyler”	ST tirex “sağlam adeleri olan kuvvetli; direk”
DLT tizgin “dizgin”	ST tehin “dizgin” ST töhüün “tek dizginli yular”
DLT topık “top, çevgenle vurulan top, topaç”	ST tobuk “topuk, diz kapağı”
DLT toy “toy kuşu”	ST tuyaar “toygar”
DLT tögi “darının kabuğu çıkarıldıktan sonra kalan öz”	ST toguu “diş, kertik, törpü”
DLT töş “döş, göğsün başı”	ST tüös “1) göğüs, gövde kemiği, göğüs eti 2) bellik, kuru ot yığına yapılan bellik”
DLT tug “herhangi bir nesnenin tıkacı, kapağı; su bendi, büvet, germeç”	ST tuu “balık avlama aleti (sepet)”
DLT turna “turna” DLT tuz “tuz”	ST turuya “turna” ST tus “tuz”
DLT tuzak “tuzak” DLT tü “tüy, kıl, saç; renk, at tonu”	ST tuhax “1) ip, (at kuyruğunun kıllarından örülmüş) şerit; 2) zincir, bukağı, düğüm” ST tü “hayvan yünü, kuşun tüyleri”

DLT tügme “dügme”	ST timex “dügüm”
DLT ukruk “kement”	ST oğur “ucunda ilmikli ipi olan sırick, kement” ST oğuruk “kement”
DLT urug “tane, tohum, evin”	ST ur “nebattaki ur”
DLT ügre “tutmaca benzer ve ondan daha sulu şehriye çorbası, erişte”	ST üöre “tardan çorba”
DLT ürün, örün “ak olan nesne, ak, beyaz, gençlerin tırnakları üzerinde bulunan aklık”	ST ürün “ak, beyaz; beyaz nesne; yumurta akı”
DLT ütük “ütü”	ST ötük “ütü”
DLT ya “ok, yay”	ST saa “1) eski bir yalut silahı olan yay 2) ateşli silah”
DLT yagmur “yağmur”	ST samiir “yağmur”
DLT yağ “yağ, iç yağı”	ST sia “yağ, iç yağı”
DLT yal “at yelesi”	ST sial “1) yele 2) uzun ot”
DLT yamız “kasığın iki tarafı; kalçanın iç yandan uçları”	ST simis “kasık”
DLT yañak “yanak”	ST sinaax “1) yanak, elmacık kemiği 2) çene 3) dolgan yakutlarında geyik yuları”
DLT yastuk “yastık”	ST sittik “yastık”
DLT yaşil “yeşil”	ST sahil “tilki; tilki derisi; sarı”
DLT yay “ilkbahar, yaz”	ST saas “ilkbahar”
DLT yaz “ilk yaz, yaz”	ST saas “ilkbahar”
DLT yelim “tutkal, kendisiyle tüy ve tüye benzer şeyler yapıştırılan tutkal, ökse”	ST silim “zamk” ST salin “balığın üstündeki yapışkan madde”

DLT yélin “kısırak memesi; tırnaklı hayvan memesi”	ST silin “inek, koyun ve emsalinin memesi”
DLT yeñge “yenge, büyük kardeşin karısı”	ST sien “kadın tarafından olan torunlar ve üçüncü kuşaktan akrabalar; kocanın yeğenleri”
DLT yér “yer, yeryüzü, toprak”	ST sir “1) yer, yer yuvarlağı 2) yer, memleket 3) yer, toprak 4) zemin 5) tarla”
DLT yıl “at yelesi”	ST siel “1) yele 2) uzun ot”
DLT yılkı “hayvan, yıldı, hayvan sürüsü; dört ayaklı hayvanlara verilen genel ad”	ST sılgı “atların kısırkların tayların genel adı, yıldı”
DLT yıp “ip, tel, kendisiyle at bağlanan uzun örk”	ST sippe “ince kıl sicim” ST sap “dikiş ipliği”
DLT yigne “iğne”	ST iné “iğne”
DLT yilik “ilik”	ST silik “ilik”
DLT yoriga “yorga yürüyen -at- için”	ST soruo “yorga”
DLT yumurtga “insanların ve hayvanların taşakları”	ST sımıt “yumurta, haya; ileri uzanmasına uzanmasına mani olmak için atların boynuna geçirilen altı çengelli halka”
DLT yuñ “yün, yün sümeği, pamuk”	ST suñ “hayvan yünü, yapağı”
DLT yurt “yurt; eski izerler, ören”	ST suurt “yurt, oba, konak yeri, yayla, sayfiye yeri”
DLT yürek (g) “yürek”	ST sürex “yürek”
DLT yüz “yüz, çehre, veçhe”	ST süüs “alın” *

* "yüz" anlamındaki kelimenin Saha Türkçesindeki karşığı **sirey**'dir.

2.4. DİVÂNÜ LÜGATİ’T-TÜRK İLE SAHA TÜRKÇESİNDE ANLAM BAKIMINDAN AYNI OLAN ANCAK SES DEĞİŞİKLİKLERİYLE GELEN KÜLTÜR KELİMELERİ ÜZERİNE İNCELEME

Yukarıdaki gruba giren, yani anlam bakımından aynı, sesçe farklı kelimelerle ilgili ses bilgisi özellikleri aşağıda gösterilmiştir. Burada Saha Türkçesinin tam bir ses bilgisi incelemesi yapılmaktan ziyade, özellikle bu çalışmada yer alan kelimelerde görülen ses bilgisi özellikleri üzerinde Fatih Kirişçioğlu'nun Saha Türkçesi Grameri adlı eserinden faydalanılarak genel bir fikir verme amaçlı inceleme yapma yoluna gidilmiştir.

2.4.1. Ünlüler

2.4.1.1. Kısa Veya Normal Uzun Ünlüler

Saha Türkçesinin (ST) ünlüleri, diğer Türk lehçeleri ile karşılaştırıldığı zaman, kısa ünlülerin Eski Türkçe (ET) ünlülerine dayandığı görülmektedir.

Kelime başı **a** ünlüsü ST’de bazı örneklerde korunmuştur: ET **at**; ST **at** "at", ET **ağak**; ST **atax** "ayak".

Kelime başı ve ilk hece **a** ünlüsü ST’de bazı örneklerde **ı** ünlüsüne değişmiştir: ET **ay**; ST **ıy** "ay", ET **tay**; ST **tıy** "tay", ET **ağak**; ST **atax** "ayak".

Bazı kelimelerde **u** ünlüsü genişlemiştir: ET **ortu**; ST **orto** "orta", ET **orun**; ST **oron** "yer, makam".

Bazı kelimelerde ilk hece **e** ünlüsü korunmuştur: ET **er**; ST **er** "erkek", ET **sen**; ST **en** "sen"

Bazı kelimelerde ilk hece **é** ünlüsü ST’de **i**’dir: ET **él**; ST **il** "yabancı", ET **érin**; ST **ireñe** "irin".

Bazı kelimelerde ilk hece **o** ünlüsü korunmuştur: ET **ot**; ST **ot** "ot", ET **ok**; ST **ox** "ok", ET **ortu**; ST **orto** "orta", ET **boyun**; ST **mooy** "boyun".

Bazı kelimelerde ilk hece **ö** ünlüsü korunmuştur: ET **söz**; ST **ös** "söz", ET **köñül**; ST **köñül** "özgürlük".

Bazı kelimelerde ilk hece **ı** ünlüsü korunmuştur: ET **bıdık**; ST **bitik** "bıyık", ET **kızıl**; ST **kıhıl** "kırmızı".

Bazı kelimelerde ilk hece **i** ünlüsü korunmuştur: ET **kişi**; ST **kihi** "kişi", ET **kiriş**; ST **kiris** "kiriş".

Bazı kelimelerde ilk hece **u** ünlüsü korunmuştur: ET **uluğ**; ST **uluu** "büyük", ET **uzun**; ST **uhun**, ET **uçuk** ST **uhuk**; "uçuk", ET **ur**; ST **ur** "ur", ET **kuş**; ST **kus** "ördek".

Bazı kelimelerde ilk hece **ü** ünlüsü korunmuş, bazılarında ise genişleyerek **ö** olmuştur: ET **uç**; ST **üs** "uç", ET **kömür**; ST **kömör** "kömür", ET **kümüş**; ST **kömüs** "gümüş", ET **töpü**; ST **töbö** "tepe, baş".

2.4.1.2. Uzun Ünlüler

Ana Türkçe (AT) uzun ünlüler, Saha Türkçesinde ya uzunluklarını korumuş ya da ikiz ünlüye değişmiştir. Ana Türkçe asli uzun ünlüler Eski Türkçe döneminde çoğunlukla kısaldığı kabul edildiğinden, uzun ünlülerle ilgili karşılaştırma, Ana Türkçe örneklerine göre yapılmış; bunun için Talat Tekin'in verilerinden faydalanılmıştır (Tekin, 1995).

AT **aa** > ST **aa**

kaan > **xaan** "kan", **aaç** > **aas** "aç", **taaş** > **taas** "taş", **aat** > **aat** "isim", **kaar** > **xaar** "kar".

AT **ee**, **éé** > ST **ie**

kééçe > **kiehe** "gece", **yıl** > **siel** "at yelesi", **yéél** > **siel** "rüzgar".

AT **ii** > ST **ii**

kıız > **kııs** "kız", **kıın** > **kıın** "kın, kılıf".

AT **ii** > ST **ii**

biir > **biir** "bir", **tiış** > **tiis** "diş", **iin** > **iin** "in".

AT **oo** > ST **uo**

yool > **suol** "yol", **yook** > **suox** "yok", **oon** > **uon** "on"

AT **öö** > ST **üö**

köök > **küöx** "gök", **töört** > **tüört** "dört", **kööl** > **küöl** "göl".

AT **uu** > ST **uu**

buuz > buus (muus) "buz", suub > uu "su", tuuz > tuus "tuz", buut > buut "kalça".

AT üü > ST üü

süüt > üüt "süt", küüç > küüs "güç", yüüz > süüs "alın".

2.4.1.3. Ses Olaylarından Doğan Uzun Ünlüler ve İkiz Ünlüler

Saha Türkçesinde aslî uzun ünlülerin dışında ses olaylarına dayanan ikiz ünlüler ve uzun ünlüler de mevcuttur.

ağ, ab > ia

tağ > tia "orman", yağ > sia "yağ".

ağı > ia

bağır > biar "karaciğer", sağız > ias "sakız".

ağu > uo

ağuz "ağız, ilk süt" > uohax "ilk süt", ağız > uos "dudak".

oğ, ob > uo

toburğak > tuorax "toprak", oğul > uol "oğul", boğuz > buos "boğaz".

uğ, ub > uu

uruğ > uruu "nesil", sub > uu "su".

iğ > ii

sarığ > aru "yağ", kıdığ > kıtı "kıyı".

eg > ie

teğir- > tier- "çevirmek", yegen > sien "yeğen".

eg > ii, iy

beg > bii "bey", teg- > tiy- "değmek".

ög > üö

tögen > tüön "döven".

üg > üü

yügen > ügün > üün "dizgin", tüg > tüü "tüy".

ig > ii

elig > ilii "el", tirilig > tirlig > tirii "canlı".

2.4.2.1. Ünsüzler

Saha Türkçesindeki ünsüzlerin Eski Türkçeye göre durumları özetle aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

ǰ > t

Eski Türkçedeki **ǰ** sesi Saha Türkçesinde **t**'dir: **aǰak** > **atax** "ayak", **kuǰuruk** > **kuturuk** "kuyruk".

k-

Kelime başında k ünsüzü a ve o ünlüleri önünde x ile, ı ve u ünlüleri önünde ise k ile gösterilir: **kaaz** > **xaas** "kaz"; **kıız** > **kııs** "kız", **kulǰaak** > **kulgaax** "kulak".

-k

Kelime sonunda **k** ünsüzü **a, o, ia, uo** ünlülerinin yanında **x** ile; **ı** veya **u** ünlülerinin yanında ise **k** ile temsil edilir: **aǰak** > **atax** "ayak", **ok** > **oh** "ok", **yook** > **suox** "yok".

s- > h- > Ø

Kelime başı **s** ünsüzleri Başkurtçada olduğu gibi önce **h**'ye dönmüş, sonra da kaybolmuştur: **sen** > **en** "sen", **suub** > **uu** "su", **semiz** > **emis** "semiz".

-ç, -ş, -z > -s

Kelime sonunda görülen bir değişmedir: **aaç** > **aas** "aç", **kış** > **kıs** "kış", **küz** > **küs** "güz".

-s- > -h-

Kelime başındaki **s** ünsüzlerinin **h** aşamasından sonra düşmesine karşılık **s** ünsüzünün iki ünlü arasında **h** olduğu da görülür: **kııs** > **kııha** "onun kızı".

-s- > -t-

susat- > **uutat-** , **isig** > **itii** "sıcak".

ç-, y- > s-

yol > **col** > **çol** > **suol** "yol", **çak-** > **sax-**.

Kelime sonu **ç**'leri, **ş** ve **s** ile birleşmiştir ve **-s** ile temsil edilir. Bu ses, iki ünlü arasında **-h-** olur: **küç** > **küs** "güç", **baş** > **bas** "baş", **aaç** > **aas** "aç".

Bütün bunlara ek olarak Saha Türkçesinde kelime başında y, n, r, ñ, g, 'h ve 'l ünsüzlerinin de bulunmadığını belirtmek lazımdır. Kelime sonunda ise b, c, ç, d, g, h, k ve ' ünsüzleri haricindeki ünsüzler bulunabilir.

2.5. DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK'TE VE SAHA TÜRKÇESİNDE ORTAK OLAN KÜLTÜR KELİMELERİNİN KAVRAM ALANLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI

Türk kültürüne ait unsurları karşılayan kelimeler, Giriş bölümünde anılan kaynaklardan yararlanılarak tarafımızdan aşağıdaki sınıflandırmaya tabi tutulmuştur:

1. Akrabalık ve aile adları
2. Askerlikle ilgili kelimeler ve savaş âletlerinin adları
3. Barınma ihtiyacı ve yapı ile ilgili kelimeler
4. Bitki, sebze, meyve ve baharat adları
5. Ev eşyaları, mutfak araç ve gereçlerinin adları
6. Giyim - kuşamla ilgili kelimeler
7. Hayvan adları
8. Meslek adları ve zanaatkârlık ile ilgili kelimeler, âlet adları
9. Organ adları
10. Renk adları
11. Sağlık ve tıp bilimleri ile ilgili kelimeler ile hastalık adları
12. Sosyal konular ve günlük hayatla ilgili kelimeler
13. Tabiatla ilgili kelimeler
14. Tarım ve hayvancılıkla ilgili kelimeler
15. Yiyecek - içecek adları

2.5.1. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Akrabalık ve Aile Adları

DLT aba "baba"	ST abağa "1) kabilenin en yaşlısı 2) öz babanın büyük kardeşi, büyük amca"
DLT açık "büyük kardeş"	ST eciy "1) genellikle yaşça büyük olan (balıs kelimesinin zıddıdır); 2) baba ve anne cihetinden yaşça büyük akraba, abla, dayının kızı, hala, teyze"
DLT baldır "üvey" DLT baldız "karının kendinden küçük kız kardeşi"	ST balıs "üvey" ST balıs "söyleyen hangi cinsten olursa olsun, genellikle baba tarafından yaşça küçük kadın akraba: a) küçük kız kardeş (öz, üvey) yaşça küçük kız kardeş, b) öz dayı kızı, c) amcazade kızı"
DLT beg "bey, koca, evli erkek"	ST bii "erkek hakkında: büyük; baba tarafından büyük akraba, eğer söyleyen erkek ise: a) öz kardeş, b) amcazade c) büyük amca"
DLT çıkan "yeğen, hala ve teyze oğlu"	ST sien "kadın tarafından olan torunlar ve üçüncü kuşaktan akrabalar; kocanın yeğenleri"
DLT eçe "büyük kız kardeş"	ST eciy "baba ve anne cihetinden yaşça büyük akraba, abla, dayının kızı, hala, teyze"
DLT eçi "yaşlı kadın, hanım nine"	ST eciy "baba ve anne cihetinden yaşça büyük akraba, abla, dayının kızı, hala, teyze"

DLT ini “yaşça küçük kardeş; kocanın küçük erkek kardeşi”	ST ini “yaşça küçük erkek, ini (bii karşıtı); birader, öz kardeş”
DLT kağın “kadın, hatun, Afrasyab kızlarından olanların adı” (katun, kazın)	ST xatın “hanım, hanımefendi, asilzade karısı, hatun, zevce” ST xotun “1) ev sahibesi, ev kadını; 2) kaynana”
DLT kayın “kardaş, hısım ve akraba”	ST kılın “karının akrabası: a) kayın peder b) kayın pederin babası (=ehe kılın) c) kayın pederin biraderi ç) kayın birader (=uol kılın) d) karının biraderinin oğlu (=uol kılın); iye kılın karının yaşlı akrabası: a) kayın valide b) karının büyük annesi c) karının halası”
DLT kırkın “cariye”	ST kılın “karının akrabası: a) kayın peder b) kayın pederin babası (=ehe kılın) c) kayın pederin biraderi ç) kayın birader (=uol kılın) d) karının biraderinin oğlu (=uol kılın); iye kılın karının yaşlı akrabası: a) kayın valide b) karının büyük annesi c) karının halası”
DLT kız “kız, kız çocuk; cariye” (kırkın, kırnak)	ST kııs “1) köylü kız; kızcağız, küçük kız; gelin, genç kadın; 2) kız (evlât); koca tarafından kız yeğen; kocanın küçük kız kardeşi (görümce)”
DLT kişi “kişi, adam, insan, kimse; halk; karı, kadın”	ST kihi “adam”
DLT küdegü “güveyi”	ST kütüö, kütüöt “1) damat: a) eğer söyleyen bayansa; öz ablasının kocası, eniştesi; b) ikinci kuşaktan olan ablanın

	kocası, yani amca veya dayı kızının kocası c) baldızın kocası, bacanak 2) dayı, enişte”
DLT oğlan “oğlan, oğul; çocuk, çocuklar”	ST uolan “oğlan”
DLT oğul “oğul, çocuk”	ST uol “oğul, torun”
DLT siñil “kocanın kendisinden küçük kız kardeşi”	ST ini “yaşça küçük erkek, ini, öz kardeş”
DLT tagay “dayı”	ST taay “anne tarafından olan akrabalar”
DLT tünür “dünür, karının hısımları”	ST tünür, tügür 2 “1) dünür, bacanak 2) sağdıç”
DLT yeñge “yenge, büyük kardeşin karısı”	ST sien “kadın tarafından olan torunlar ve üçüncü kuşaktan akrabalar; kocanın yeğenleri”

2.5.2. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Askerlikle İlgili Kelimeler ve Savaş Âletlerinin Adları

DLT başak “okun veya mızrağın ucuna geçirilen demir temreni, ok temreni, ok başağı”	ST bahax “ok ucu, temren”
DLT batrak, bayrak “bayrak, ucuna bir ipek parçası takılan mızrak”	ST batıya “avda (bilhassa ayı avında) kullanılan kalın, geniş ağızlı ve sapı kayın ağacından olan bir nevi kısa mızrak, pala (eski zamanlarda harpte silah olarak kullanılır, bir kayışla elde taşınırdı), zıpkın
DLT belgü “alâmet, nişan, im, belge”	ST belie “nişane, işaret, alamet, damga”
DLT çerig “asker, asker dizisi, ordu”	ST serii “ordu”

DLT kalkañ, kalkan “kalkan”	ST xalxa “siper, gölgelik”
DLT kapgak “kapak, sadağın kapağı”	ST xappax “çatı, kapak, örtü”
DLT kılıç “kılıç”	ST kılıs “kılıç; eli kesen ince yay kirişi”
DLT kın “kın, bıçak ve kılıç kını; kılıf”	ST kıın “kın”
DLT kiriş “kiriş, yay kirişi; yay”	ST kiris “kiriş”
DLT ok “ok”	ST ox “demir uçlu ok; ok yayı”
DLT okçı “okçu”	ST oxooççu “tırpanla ot biçen”
DLT tuzak “tuzak”	ST tuhax “1) ip, (at kuyruğunun kıllarından örülmüş) şerit; 2) zincir, bukağı, düğüm”
DLT ya “ok, yay”	ST saa “1) eski bir yalut silahı olan yay 2) ateşli silah”

2.5.3. Divânü Lügatî't-Türk ve Saha Türkçesinde Barınma İhtiyacı ve Yapı İle İlgili Kelimeler

DLT agıl “ağıl”	ST ial “avlu, ev, mesken”
DLT kapga “büyük kapı, kale kapısı”	ST xappax “çatı, kapak, örtü” ST xalğan “dış kapı”
DLT kapug “kapı”	ST xappax “çatı, kapak, örtü”
DLT orun “yer, mekân, mevki”	ST orun “1) yer 2) karyola, yatak, sedir”
DLT örtük “bir şeyin örtüsü, eğer örtüsü”	ST örtük “ çift hayvanlarının sağılan ineklerin kısrakların ve buzağıkların barınmasına mahsus yer”
DLT sın “mezar”	ST iin “çukur” ST iiñ “çukur, mezar”
DLT tirek “direk, kendisine bir	ST tirex “sağlam adaleleri olan kuvvetli;

şey dayanılan ve kendisiyle bir şey durdurulan her nesne, direcen ve buna benzer şeyler”	direk”
DLT uya “kuş yuvası”	ST uya “yuva, kuşların yuvası, hayvan ini”

2.5.4. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Bitki, Sebze, Meyve ve Baharat Adları

DLT butak “budak, dal”	ST mutuk “budak, dal”
DLT çeçek “çiçek”	ST çeçik “çiçek”
DLT çından “sandal ağacı”	ST sandalı “eski zaman masası, ayaksız sekiz köşeli masa”
DLT çim “ayrık otu”	ST siel “1) yeke 2) uzun ot”
DLT kağın “kayın ağacı”	ST xatın “1) kayın, kayın ağacı 2) kayınlık, kayın ormanı”
DLT kağız “ağaç kabuğu”	ST xatırık “1) kabuk, kabuk parçası; ağaç kabuğu; pullu bir şey; balık pulu” ST xatis “1) kayış, yassı kayış, uzun deri kayış; sırımdan urgan”
DLT ot “ot, hayvan yemlerinin hepsi”	ST ot “1) ot; 2) büyük ot yığıını; 3) bir yığın kuru ot, çayır”
DLT söğüt “söğüt ağacı”	ST üöt “söğüt ağacı”
DLT tıt “dağda biten çam fıstığı ağacı, <i>Pinus lares</i> ”	ST tiit “kara çam ağacı”
DLT tögi “darının kabuğu çıkarıldıktan sonra kalan öz”	ST toguu “diş, kertik, törpü”

DLT yuñ “yün, yün sümeği, pamuk”	ST suñ “hayvan yünü, yapağı”
---	-------------------------------------

2.5.5. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Ev Eşyaları, Mutfak Araç ve Gereçlerinin Adları

DLT ayak “çanak, kase, kadeh”	ST ayax “kımız içmeye mahsus kâse”
DLT bag “bağ, düğüm, bağlanacak ip vb.; odun vb. bağlamları”	ST bia “bağ, ip (Boroğon nahiyesinde) balık ağının kirişi”
DLT başak “pabuç”	ST baaççax “pabuç, terlik”
DLT biçek “bıçak”	ST bihax “bıçak”
DLT bilezük “bilezik”	ST bilihex “yüzük, halka”
DLT boğug “boya; kına”	ST butuk “kırmızı renkte nebati boya”
DLT bogmak “gömlek düğmesi, gelin gerdanlığı”	ST moynox “1) boynuzlu hayvanların göğüs altı, gerdanı 2) boğaz sargısı 3) kesilmiş hayvanların boynundan çıkarılmış et parçası, gerdan”
DLT butar “hasır dokumasında kullanılan ip”	ST boto “eğerin altına koyulan hasır teyelti”
DLT çaruk “çarık”	ST sarı “geyik güderisi, yumuşak güdere ayakkabı, kaba ayakkabı”
DLT idiş “kadeh, tas, bardak, tencere gibi her nevi kap”	ST itiis “yuvarlak ağaç gövdelerinden yapılan ve kiler veya mezarın içini kaplayan dört duvar”

	ST itis “el ayası, , avuç içi, avuç, pençe” ST itiz “tahta kaşık”
DLT ka “kap, akar konan kap”	ST xaa “kap”
DLT kamiç “kepçe, kaşık”	ST xamias “çamçak, kepçe”
DLT kaygık “kayık”	ST xayık “kayık, tek omurgalı büyük tekne”
DLT kıftu “makas, kırkı”	ST kiptiy “makas”
DLT kişen “köstek”	ST kiası “bukağı, kelepçe, köstek”
DLT kubuz “ut, kopuz, kubuz”	ST xomis “kobuz”
DLT kur “kuşak, kemer; iç kur: iç kuşağı, uçkur”	ST kur “kemer, kuşak”
DLT oçak “ocak”	ST ohox “ocak”
DLT orun “yer, mekân, mevki”	ST orun “1) yer 2) karyola, yatak, sedir”
DLT örtük “bir şeyin örtüsü, eğer örtüsü”	ST örtük “ çift hayvanlarının sağılan ineklerin kısırakların ve buzağıkların barınmasına mahsus yer”
DLT saç “tava”	ST as “saç”
DLT targak “tarak”	ST tarax “1) tarak 2) horoz hotozu 3) tırmık”
DLT topık “top, çevgenle vurulan top, topaç”	ST tobuk “topuk, diz kapağı”
DLT tug “herhangi bir nesnenin tıkaçı, kapağı; su bendi, büvet, germeç”	ST tuu “balık avlama aleti (sepet)”
DLT tügme “dügme”	ST timex “dügüm”
DLT ukruk “kement”	ST oğur “ucunda ilmikli ipi olan sırım, kement” ST oğuruk “kement”
DLT ütük “ütü”	ST ötük “ütü”

DLT yastuk “yastık”	ST sıttık “yastık”
DLT yelim “tutkal, kendisiyle tüy ve tüye benzer şeyler yapıştırılan tutkal, ökse”	ST silim “zamk” ST salıñ “balığın üstündeki yapışkan madde”
DLT yıp “ip, tel, kendisiyle at bağlanan uzun örk”	ST sippe “ince kıl sicim” ST sap “dikiş ipliği”
DLT yigne “iğne”	ST ine “iğne”

2.5.6. Divânü Lüğati't-Türk ve Saha Türkçesinde Giyim - Kuşamla İlgili Kelimeler

DLT başak “pabuç”	ST baaççax “pabuç, terlik”
DLT börk “başlık, külâh, börk”	ST bürüö “kapak”
DLT egin “eni bir buçuk karış, uzunluğu dört arşın gelen bir bez”	ST ien “bir kumaş parçasını eni”
DLT kağış “kayış”	ST xatis “kayış, yassı kayış, uzun deri kayış; sırımdan urgan”
DLT kaftan “kaftan, elbise”	ST xaptaan “kaftan”
DLT kırgag “elbisenin yanı, kenarı”	ST kırır “bir şeyin keskin tarafı”
DLT koyun, koy, kuy “1. elbisenin koynu; kucak 2. derenin koyağı, dibi, düzlüğü”	ST xooy “koltuk altı, koyun”
DLT kur “kuşak, kemer; iç kur: iç kuşağı, uçkur”	ST kur “kemer, kuşak”
DLT sagri “deri”	ST saarı “at derisi, at derisinden çizme”
DLT sıdıg “kaftanın göğse kadar olan iki eteğinden biri”	ST sitii “at kılından yapılmış ip”

2.5.7. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Hayvan Adları

DLT aba “ayı”	ST ebe (4), ese “ayı”
DLT adgır, aygır “aygır”	ST atır “1) aygır 2) boğa, erkek geyik 3) iğdiş edilmemiş hayvan 4) at sürüsü, yıldı, tek aygırlı yıldı”
DLT adgırak “kulakları ak, vücudunun öbür tarafları kara olan erkek geyik; dağ keçisi tekesi.”	ST atır “1) aygır 2) boğa, erkek geyik 3) iğdiş edilmemiş hayvan 4) at sürüsü, yıldı, tek aygırlı yıldı”
DLT añ “Bir kuş adı, yaban hayvanı, av.”	ST iñ “Sahaların yabani geyikleri avladıklarında kullanılan set” ST añır “1) balaban kuşu, <i>Ardea stellaris</i> 2) baykuş”
DLT añit “ördeğe benzer kızıl renkli bir kuş, angıt”	ST andı “kıkuyruk ördek, <i>Anas nigra</i> ”
DLT arı “arı”	ST iñria “kovan veya orman arısı”
DLT at “at”	ST at “at”
DLT baka “kurbağa”	ST bağa “kurbağa; kabuklu hayvanların tümüne verilen isim”
DLT bala “kuş ve hayvan yavrusu”	ST ballıgınay “1) yayınbalığı yavruları 2) küçük kurbağa”
DLT balık “balık”	ST balık “1) balık; 2) taban balığı; 3) deniz hayvanı: balina
DLT balıkçın “balıkçıl kuşu”	ST balıksıt “ <i>Pandion haliaetos</i> denilen bir cins yırtıcı kuş”

DLT bi "1. kısarak; 2. "böy" denen böcek; (bög, böy)	ST bie "kısarak"
DLT bit "bit"	ST bit "bit"
DLT bogra "her hayvanın aygırı, boğa, deve aygırı, pohur"	ST buur "geyiğin erkeği, iğdiş edilmiş beş yaşındaki boğa"
DLT boka "boğa"	ST buğa "boğa"
DLT böri "kurt"	ST börö "kurt"
DLT buzacı "buzağı"	ST boruosku "tüyleri koyulaşmış buzağı; sütsüz sırf otla yaşayabilen beş aylık buzağı"
DLT buztılı "sıçan gibi küçük bir hayvan"	ST muruku "dalga derili sincap"
DLT bürge "pire	ST bilaxı "pire"
DLT çadan "çıyan, kuyruğu örü, akrep"	ST çaxı "akrep"
DLT çagrı "doğan kuşu; çakır kuşu"	ST sar, sart "şahin türünden yırtıcı kuş; baykuş; kara tavuk"
DLT çalgay "kuş kanadının uçları"	ST sılbox "kanat, balık kanadı"
DLT çekürge "çekirge"	ST sürex "çiçek çekirgesi"
DLT çocuk "domuz yavrusu; her şeyin küçüğü"	ST çiçaax "genellikle küçük kuş, yavru kuş; serçe"
DLT eçkü , keçi "keçi"	ST meççiki "keçi"

DLT enük “hayvan yavrusu, enik, arslan, sırtlan, kurt, köpek yavruları”	ST ünüges “1) küçük çocuk 2) enik 3) ayı”
DLT erkek “her hayvanın erkeği”	ST er “koca, erkek” ST irgex “erkek (hayvan)”
DLT it “it, köpek”	ST it “it”
DLT iñek “inek”	ST inax “inek”
DLT kamçı “kamçı; at, deve veya sığırın erkeklik aygıtı”	ST xabiçax “ <i>Perenium</i> : tenasüli aksamla makat arasındaki saha” ST kimñıı “kırbaç”
DLT karga “karga”	ST xargıya “kuzgun”
DLT kargılaç “kırlangıç kuşu”	ST xarañaççı “1) Hirundo kategorisinden olan kuşların genel adı olarak, kırlangıç: şehir kırlangıcı, <i>Hirundo urbica</i> 2) Cypseliade kuşu; 3) <i>Lanius major</i> ; 4) tarla kuşu; 5) ekin kargası”
DLT karlıgaç “kırlangıç”	ST xarañaççı “1) Hirundo kategorisinden olan kuşların genel adı olarak, kırlangıç: şehir kırlangıcı, <i>Hirundo urbica</i> 2) Cypseliade kuşu; 3) <i>Lanius major</i> ; 4) tarla kuşu; 5) ekin kargası”
DLT karsak “derisinden güzel kürk yapılan bir hayvan, bozkır tilkisi”	ST kırsa “kutup tilkisi, <i>Canis lagopus</i> ”
DLT kaz “kaz”	ST xaas “kaz”

DLT keçi , eçkü “keçi”	ST meççiki “keçi”
DLT kekük “seksek kuşu; kemiği büyü ve tılsım için kullanılır”	ST küöregey “adi tarla kuşu, toygar, <i>Alauda arvensis</i> ”
DLT kelegü “tarla sığıanı soyundan bir hayvancık, geleni”	ST kutuyax “sığıan; bir tür köstebek, tarla faresi” ST küter “1) su faresi 2) çöl sığıanı”
DLT keler “keler, kertenkelelerin genel adı”	ST külgeri “keler, kertenkele”
DLT keyik “geyik, yaban hayvanı, aslında yabanî olan her şey, eti yenen hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi gibi hayvanlar, yabanî (vahşî), evcil (ehlî) karşıtı, av hayvanı, av	ST keyiik “boynuzlayan, boynuzu ile vuran, daima tos vuran (davar hakkında)
DLT kısır “kısır doğurmayan insan veya dört ayaklı hayvan; kısrak”	ST kıtarax “kısır hayvan, kısrak”
DLT kısrak “kısrak”	ST kıtarax “kısır hayvan, kısrak”
DLT kiş “1. sadak 2. samur”	ST kiis “samur”
DLT köçüt “at”	ST kös “göçebe; göç arabası, kervan”
DLT kugu “kuğu kuşu”	ST kuba “kuğu kuşu, <i>Cygnus musicus</i> ”
DLT kulun “tay”	ST kulun “bir yaşını doldurmamış tay, ilkbaharı geçiren tay”

DLT kurbaka "kurbağa"	ST bağa "kurbağa"
DLT kuş "kuş"	ST kus "ördek"
DLT küye "güve"	ST köyüür, küyür "güve, bilhassa alaçuk ve ahırların rutubetli yerlerinde bulunan siyah böcek; toprak haşeresi"
DLT ördek "ördek"	ST öödüken "yabani ördek"
DLT örümcek, örümçek "örümcek"	ST ürümetçi, ürümeççi, ürümeççik "1. kelebek 2. bayağı yarasa"
DLT sağlık "dişi koyun; sağmal, sağılan hayvan"	ST iañık "sağmal hayvan"
DLT seçe "serçe kuşu"	ST çıçaax "serçe"
DLT sırıçga "çekirge"	ST sürex "çiçek çekirgesi"
DLT sıçgan "sıçan, fare"	ST çañırıkaan "sıçan"
DLT tavar "mal; davar"	ST tabar "davar"
DLT tawışgan "tavşan"	ST tabısxan "tavşan"
DLT tay "tay"	ST tıy "tay"
DLT tewe "deve" (deve, teve, tewey, téwi, tewi, tiwi)	ST tebien, taba "deve, geyik"
DLT tışı "dişi" (tışı)	ST tıhı "dişi"
DLT toy "toy kuşu"	ST tuyaar "toygar"
DLT turna "turna"	ST turuya "turna"
DLT yañak "yanak"	ST sinaax "1) yanak, elmacık kemiği 2)

	çene 3) Dolgan Yakutlarında geyik yuları”
DLT yoriga “yorga yürüyen at”	ST coruo “yorga”

2.5.8. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Zanaatkârlık İle İlgili Kelimeler, Âlet Adları

DLT sagri “deri, her şeyin derisi”	ST saari “at derisi, at derisinden çizme”
---	--

2.5.9. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Organ Adları

DLT adak “ayak” (ayak, azak 1)	ST atax “ayak, pençe; iskemle ayağı veya desteği; destek, kaide, direk, sehpa, sütun
DLT agız, aguz, avuz “ağız”	ST uos “ağız”
DLT arka “arka; sırt”	ST arġaa, arġaan “arka; sırt”
DLT azıg “azı dişi”	ST ahıı “köpek dişi”
DLT baş “baş”	ST bas “baş, kafa; tepe”
DLT bél “bel”	ST biil “insanın veya elbisenin beli, kemer yeri”
DLT bıdık “bıyık”	ST bitık “sakal, bıyık”
DLT bögür “böğrek, böbrek”	ST büör “böğür, karın, böbrek”
DLT bogaz, boguz “boğaz”	ST buosah “boğaz, yemek borusu”
DLT burun “burun”	ST murun “burun”
DLT but “but”	ST buut “but, hayvanın arka ayağı, budu”
DLT egin “eğin, sırt”	ST ien “sırtın ortası, sağrı”

DLT elig “el”	ST ilii “el”
DLT em “kadının dişilik aygıtı”	ST emehe “arka, kıç (insanda)” ST abas “kadının çocuk doğurma uzvu”
DLT emik (emig) “meme”	ST emiy “kadın memesi”
DLT ernek “parmak”	ST erbex “baş parmak”
DLT et “et”	ST et “et, vücut (insan, hayvan ve nebatta); ceset; et, adale; sığır eti”
DLT kan “kan”	ST xaan “kan”
DLT kapak “göz kapağı, kızın kızlığı, bekâret”	ST xappax “çatı, kapak, örtü”
DLT karak “göz bebeği, gözün renkli yeri; göz”	ST xarax “göz”
DLT karın “karın”	ST xarın “karın, mide”
DLT kaş “kaş, göz üstündeki kaş”	ST xaas “kaş”
DLT kıl “kıl -insanda ve hayvanda-“	ST kıl “kıl”
DLT kınat “kanat”	ST kınat “kanat”
DLT kol “kol”	ST xol “kol, hayvanın ön bacağı; elin dirsekten bileğe kadar olan kısmı”
DLT kögüz “göğüs”	ST kögüs “sırtın orta kısmı (iki omuzun arasıyla belin aşağı kısmı (kuyruk sokumu) arası); sırt, gövdenin üst kısmı, göğüs”

DLT kök(ü)s “göğüs”	ST köğüs “sırtın orta kısmı (iki omuzun arasıyla belin aşağı kısmı (kuyruk sokumu) arası); sırt, gövdenin üst kısmı, göğüs” ST köñüs 1 “bel kemiği”
DLT köñül “gönül, kalp, yürek”	ST köñül “serbest, hür”
DLT kuğruk, kudruk “kuyruk; göt, kıç”	ST kuturuk “1) kuyruk 2) geminin kıçı, dümen”
DLT kurugsak “kursak, mide”	ST kurtax “mide, karın”
DLT müñüz “boynuz”	ST moynos “boynuz”
DLT saç “(baştaki) saç”	ST as “saç”
DLT sagrı “deri, her şeyin derisi”	ST saarı “at derisi, at derisinden çizme”
DLT sik “sik”	ST süöx “1) boğa penisinin derisinin ucundaki tüyler” ST iik “sidik”
DLT siñir “sinir”	ST iñir “sinir”
DLT talak, sulak “dalak”	ST taal 1 “dalak, pankreas”
DLT tamgak “boğaz, damak”	ST tamax , tanalay “damak, boğaz”
DLT taşak “erkeklik aygıtı”	ST tahax “1) er bezi, haya, taşak, <i>Scrotum</i> ”
DLT teri “deri”	ST tiri “deri”
DLT tırñak “tırnak”	ST tıñirax “tırnak”
DLT tıl “dil, söz”	ST tıl “dil”
DLT tış “diş”	ST tiis “diş (köpek dişleri)”
DLT töş “döş, göğsün başı”	ST tüös “1) göğüs, gövde kemiği, göğüs eti 2) bellik, kuru ot yığınının yapılan bellik”
DLT tü “tüy, kıl, saç; at tonu”	ST tü “hayvan yünü, kuşun tüyleri”

DLT yal “at yelesi”	ST siel “1) yele 2) uzun ot”
DLT yamız “kasığın iki tarafı; kalçanın iç yandan uçları”	ST sımıs “kasık”
DLT yélin “kısırak memesi; tırnaklı hayvan memesi”	ST silin “inek, koyun ve emsalinin memesi”
DLT yıl “at yelesi”	ST siel “1) yele 2) uzun ot”
DLT yilic “ilic”	ST silic “ilic”
DLT yumurtga “insanların ve hayvanların taşakları”	ST sımıt “yumurta, haya; ileri uzanmasına uzanmasına mani olmak için atların boynuna geçirilen altı çengelli halka”
DLT yürek (g) “yürek”	ST sürex “yürek”
DLT yüz “yüz, çehre, veçhe”	ST süüs “alın” *

2.5.10. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Renk Adları

DLT al “al renk, kırmızı”	ST aalay** “aalay solko (u): al ipek”
DLT kırçıl “kırçıl”	ST kirgil “koyu renk üzerine açık hatlı, kırçıl”
DLT kızıl “kızıl, kızıl renk, kırmızı”	ST kıhıl “kırmızı, al”
DLT kök “gök rengi, gök renk, lacivert”	ST küöx “1) mavi, gök 2) yeşil, mavi veya lacivert renk”
DLT yaşıl “yeşil”	ST sahıl “tilki; tilki derisi; sarı”
DLT ürün, örün, ak “ak olan nesne, ak, beyaz, gençlerin”	ST ürün “ak, beyaz; beyaz nesne; yumurta akı”

* "adamin yüzü" anlamındaki “yüz”, Saha Türkçesinde **sirey**

** DLT’de bulunan “kırmızı” anlamındaki **al** kelimesiyle ses ve anlam bakımından örtüşen karşılığı olarak ST’nde madde başı olan herhangi bir kelime bulunamamıştır; fakat **aalay solko** “ipek kumaş” örneğindeki **aalay** kelimesi “kırmızı” anlamına gelmektedir. (Caferoğlu, 1945: 51)

tırnakları üzerinde bulunan aklık”	
------------------------------------	--

2.5.11. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Sağlık ve Tıp Bilimleri İle İlgili Kelimeler İle Hastalık Adları

DLT agu “ağı, zehir”	ST aba “1) ağı, zehir 2) zehirli su şalgamı; tadının acılığı ile ayırt edilen bir ot kökü”
DLT em “ilaç”	ST em “em, ilaç”
DLT érin “irin”	ST ireñe “irin”
DLT iriñ “irin”	ST ireñe “irin”

2.5.12. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Sosyal Konular ve Günlük Hayatla İlgili Kelimeler

DLT ağaş “arkadaş, dost”	ST atas “dost”
DLT ağsum, ađsuñ “sarhoş iken kavga eden kimse”	ST axsim “atlar hakkında: deli, haşarı, çevik, canlı”
DLT belek “armağan, konuğun hısımlarına getirdiği armağan, bir yerden başka yere gönderilen armağan”	ST belex “hediye”
DLT boğug “boya; kına”	ST butuk “kırmızı renkte nebatî boya”
DLT ığuk “kutlu ve mübarek olan; aslında sahibinin yaptığı bir adak için saklanarak yünü kırılmayan, sütü sağılmayan,	ST itik “kurban”

yük vurulmayarak başıboş bırakılan, salıverilen her hayvana bu ad verilir”	
DLT kalıñ “öncül mihir olarak kadına verilen çeyiz”	ST xalıım “mehir (ağırlık), gelinin babası ile uyuşma tarzına göre her neviden 10-15 olmak üzere türlü hayvanlardan verilen mal”
DLT konum “yurt, konulan yer, konak”	ST xonuk “geceleme yeri”
DLT koşug “şiiir, kaside”	ST xohoon “münasip tabir, seci, alliterasyon, güzel beyan”
DLT kırkın “cariye”	ST kılın “karının akrabası: a) kayın peder b) kayın pederin babası (=ehe kılın) c) kayın pederin biraderi ç) kayın birader (=uol kılın) d) karının biraderinin oğlu (=uol kılın); iye kılın karının yaşlı akrabası: a) kayın valide b) karının büyük annesi c) karının halası”
DLT ok “paylar ve toprak hisseleri üzerine üleşmek için atılan ok; çekilen kura; mirasta düşen pay”	ST ox “demir uçlu ok; ok yayı”
DLT satguçı “satıcı”	ST atılaaççı “satıcı”
DLT tartıg “bir iş çıkması üzerine hakanın adamlarını çağırması”	ST tardı “yük” ST tardıax “otu topluca yerden almak için uzun saplı çengel, dirgen”
DLT yurt “yurt; eski izerler, ören”	ST suurt “yurt, oba, konak yeri, yayla, sayfiye yeri”

2.5.13. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Tabiatla İlgili

Kelimeler

DLT alın “dağın ön cephesi”	ST alın “aşağı kısım; en üsttekinin altı” (Kirişçioğlu, 1988)
DLT altun “altın”	ST altan “bakır”
DLT ay 1 “yılın on ikide biri olan zaman; gökteki ay, kamer”	ST ıy “ay”
DLT bulıt, bulut “bulut”	ST bilıt “bulut”
DLT buz “Buz”	ST muus “buz; dolu”
DLT çi “toprakta yaşlık”	ST siik “rutubet, çığ”
DLT in “çukur”	ST iiñ “çukur, mezar”
DLT isig “sıcak”	ST itii “sıcak, ısı; hararet”
DLT kar “kar”	ST xaar “kar”
DLT kaya “kaya”	ST xaya “dağ, dağ silsilesi; yalçın kaya; kayalık dağlar”
DLT kıdıg “kıyı”	ST kıtıı “sahil”
DLT kıraĝu “kırağı”	ST kırıa “kırağı”
DLT kış “kış”	ST kıs “kış”
DLT kök “gök, hava, sema”	ST küöx “1) mavi, gök 2) yeşil, mavi veya lacivert renk”
DLT köl “göl, havuz, birikmiş su denizin kendisi”	ST küöl “göl”

DLT kölik “koyu gölge”	ST külük “1) gölge 2) resim, taslak, tablo, portre”
DLT kuyaş “güneş; koyu sıcak, güneşin şiddetle vurması”	ST kuyaas “güneş harareti”
DLT kömür “kömür”	ST kömör “kömür”
DLT kül “kül”	ST kül “kül”
DLT kümüş “gümüş”	ST kömüs “gümüş”
DLT kün “gün, güneş, gündüz”	ST kün “güneş”
DLT kündüz “gündüz, gün ışığı”	ST künüs “gün, gündüz”
DLT küz “güz, sonbahar”	ST küs “güz, sonbahar”
DLT ot “ateş, duman”	ST uot “ateş”
DLT öküz “ırmak, dere”	ST üös “ırmağın yatağı, kaynak” ST örüs, ürüs “büyük nehir”
DLT öt “delik, çukur”	ST üüt “delik, yarık”
DLT tag “dağ”	ST tia “orman, çam ormanlığı”
DLT tar “kelek -ırmaklarda-, sal” DLT temür “demir”	ST tarın “kışın fazla soğuktan buz üstüne çıkan suyun üzerindeki ince buz tabakası” ST timir , temir “demir”
DLT tuman “duman”	ST tuman “1) sis, buhar 2) karanlık”
DLT uya “kuş yuvası”	ST uya “yuva, kuşların yuvası, hayvan ini”
DLT yagmur “yağmur”	ST samır “yağmur”
DLT yay “ilkbahar, yaz”	ST saas “ilkbahar”
DLT yel “yel, rüzgar, esinti”	ST siel “yele”
DLT yér: “yer, yeryüzü, toprak”	ST sir “1) yer, yer yuvarlağı 2) yer, memleket 3) yer, toprak 4) zemin 5) tarla”

2.5.14. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Kelimeler

DLT agıl "ağıl, koyun yatağı; koyun pisliği"	ST ial "avlu, ev, mesken"
DLT aguz "ağız, memeli hayvanların doğurduğu zaman verdiği ilk süt"	ST uohax "inek buzağıladıktan sonra ilk süt, (ağuz)"
DLT bok "bok"	ST böx "çöplük, pislik"
DLT kıg "toprağı kabartmakta kullanılan gübre"	ST kii "tezek"
DLT kulun "tay"	ST kulun "bir yaşını doldurmamış tay, ilkbaharı geçiren tay"
DLT meñ "yem, tane; kuş yemi"	ST megie "yırtıcı kuşlara atılan zehir"
DLT ot "1. ot, hayvan yemlerinin hepsi 2. ilaç, em; zehir"	ST ot "1) ot; 2) büyük ot yığını; 3) bir yığın kuru ot, çayır"
DLT ögür "koyun, geyik, bağırtlak kuşu, deve, cariyeye gibi şeylerin toplu bir halde bulunması, bunların sürüsü"	ST üör "sürü"
DLT tizgin "dizgin"	ST tehin "dizgin" ST töhüün "tek dizginli yular"
DLT urug "Tane, tohum, evin"	ST ur "nebattaki ur"
DLT yılkı "hayvan, yıldı, yılki"	ST sılgı "atların kısrakların tayların genel"

hayvan sürüsü; dört ayaklı hayvanlara verilen genel	adı, yığı
---	-----------

2.5.15. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Yiyecek - İçecek

Adları

DLT aguz "ağız, memeli hayvanların doğurduğu zaman verdiği ilk süt"	ST uohax "inek buzağıladıktan sonra ilk süt, (ağuz)"
DLT ayran "ayran"	ST ayran "ayran"
DLT balık "balık"	ST balık "1) balık; 2) taban balığı; 3) deniz hayvanı: balina
DLT bün "çorba"	ST min "çorba, herhangi bir şeyin haşlaması, et suyu, balık çorbası"
DLT çir "yağ"	ST sia "yağ, iç yağ"
DLT et "et"	ST et "et, vücut (insan, hayvan ve nebatta); ceset; et, adale; sığır eti"
DLT çöp "şarabın tortusu, her şeyin döküntüsü, çöp, çör çöp; herhangi bir şeyin çökeli"	ST sııs "çöp"
DLT kayak "et suyu yağı, tereyağı, kaymak"	ST xayax "muhtelif tarzda yapılan yakut yağı; su, taze veya ekşi süt ile karıştırılan çiğ yağ"
DLT kımız "kımız"	ST kımıs "kımız"
DLT mün "çorba"	ST min "çorba, herhangi bir şeyin haşlaması, et suyu, balık çorbası"

DLT süt "süt"	ST üüt "süt"
DLT süzme "keş' denilen yağsız kuru peynir, ayran süzmesi"	ST süümex "süzme, yaz esnasında ekşimiş sütün koyu ve en iyi kısmı"
DLT tar 3 "yağ tortusu"	ST tar "yağı alınmış sütten yapılmış yoğurt"
DLT tuz "tuz"	ST tus "tuz"
DLT ügre "tutmaca benzer ve ondan daha sulu şehriye çorbası, erişte"	ST üöre "tardan çorba"
DLT yağ "yağ, iç yağı"	ST sia "yağ, iç yağı"
DLT yoğurt "yoğurt"	ST suorat "yoğurt"

2.6. DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK'TE BULUNUP SAHA TÜRKÇESİNDE BULUNMAYAN KÜLTÜR KELİMELERİ

2.6.1. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Aile ve Akrabalık Adları

aba, ana, apa	ana
dede	baba
emikdeş	bir memeden emen iki çocuk, süt kardeş
işiler, işlar, işler	kadın
karındaş	kardeş
küküy, kükü	hala
oguş	oymak; hısım, akraba
uma	ana
uya	hısım, kardeş
yezne	büyük kız kardeşin kocası
yurç	karının küçük erkek kardeşi, küçük kayın

**2.6.2. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde
Bulunmayan Askerlikle ilgili Kelimeler ve Savaş Aletlerinin Adları**

atlıg	atlı süvari
beçkem, perçem	alâmet, belge; ipekten veya yaban sığırı kuyruğundan yapılan alâme tolup savaş günlerinde yiğitler takınırlar
bölük	bölük
bügde, бүkte	hançer
çawuş	çavuş, savaşta safları düzelten ve askeri zulüm etmeğe bırakmayan kimse
çirguy	1. ok temreninin şişkince olan yeri 2. elbise kuşağının geçeceği iki taraflı köprücük
çogı	savaş
hakan	Afrasyab'a verilen ungun
kamdu	dört arşın boyunda, bir arşın eninde bir bez parçasıdır, üzerine Uygur Hanı'nın mührü basılıp alış verişte para yerine kullanılır
yarık	1. oylukların çenetlere bitiştiği yer, oyluk kemikleri başı 2. zırh; zırh ve kalkana verilen genel ad
sü	asker
alpagut	tek başına düşmana saldıran, hiçbir yandan yakalanmayan yiğit
kurman, yasık	gedeleç, yaylık, yay kabı
kuruglug, kurukluk	sadak, okluk, gedeleç

okluk	sadak
pusug, püsüg	pusu
saçratgu, saçritgu	bir çeşit kuş tuzağı
sokım	bir ağaç parçasıdır ki çam kozası şeklinde kesilerek içi oyulur, üç tarafından delinerek okun üzerine konur
tili	ok temreni üzerine sarılan sıırım
tolum	silah
tugrag, tugzag	dönüşte geri alınmak üzere savaş zamanında askerin binmesi için hakan tarafından verişlen at
tugru	parazvana, kılıç, bıçak, hançer gibi şeylerin saplarının içlerine geçirilen ince demir
tura	kalkan, siper; düşmandan gizlenmek için kullanılan şey
tut, tat	kılıç ve benzeri şeylerin üzerine çöken pas
tutgak	geceleyin düşmanın gözcülerini ve ileri karakollarının yakalamak için çıkarılan atlı bölük
tutug	rehin, tutu
tüwek	tüfek
uçan	iki yelkenli gemi
ulag	ulak, beyin emriyle koşa koşa giden postacının başka bir ata erişip bininceye değin bindiği at
ulaga	savaş atı

ulun	temrensiz ok
ükek	şehrin etrafında savaş için hazırlanmış olan burç
yezek, yizek	asker öncüsü

2.6.3. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Barınma ve Yapı ile İlgili Kelimeler

akur	ahır
alaçu	alaçuk; çadır
arkuk	iki duvar veya iki direk arasına çapraz olarak konulan ağaç
aş	kenet*
aşlık, tarıg	aş evi, mutfak; yemeklik
awran	demirci ocağı biçiminde yapılan ekmek fırını
balık	kale, şehir
barışlıg	konuk odası
basu	demir tokmak
çaçır, çaşır, çatır	çadır
çit	kamıştan veya dikenden yapılmış duvar veya hüğ, çardak
çiydem, çaydam	yatağa doldurulan veya yağmurluk yapılan ince keçe
çumuşluk	ayakyolu, aptesane
egme	evin kemeri

* İki sert cisimi birbirine bağlamaya yarayan, iki ucu sivri ve kıvrık metal parça

ekdi	sığır, koyun gibi hayvanların kesildiği yer, mezbaha
ew, ev, ef, öw, üw, üv	ev
kalıma	güneşlik, yüksek çardak
karşı	hakan sarayı, köşk
kazñuk, kazuñuk	kazık
keregü	çadır; kışlık ev
kerpiç	kerpiç
kirit	anahtar, kilit
köliklik	gölgelik
kömürlük	kömür yapmak için yakılan ağaç ve kömür konan şey
kötrüm	üzerinde oturlan kerevet, seki, dükkân
kötü	dam
kuğug, kuduk, kuyug	kuyu
otuñluk	odunluk
örtmen	dam, satıh
pişig kerpiç	pişmiş kerpiç, tuğla, kiremit
satma	kulübe, dağ bekçisinin geceleri barınmak için ağaç üzerinde yaptığı çardak
tam	duvar, dam, kale
tör	1. evin veya odanın en iyi, en önemli yeri, sediri; 2. toz
töre	evin önemli yeri ve sediri
tublu, tuplu	mezar

tümse	minber
tüñlük	pencere, ocak, baca gibi evdeki delikler
ug	çadırın üst yanındaki köşelerden her biri
yatıg, yatık	uyku; yatılacak yer
yerçü	sın, mezar

2.6.4. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Bitki Adları

aba başı	dağlarda yetişip dağlıların yediği hıyar gibi dikenli bir ot; yer mürveri, <i>Cannabis sativa</i>
alma, almıla	alma
aluç	şeftali
aluçın	yenilen boğumlu bir bitki
amşuy	bir çeşit sarı erik
añduz	andız; bu otun kökü çıkarılarak atın karnı ağrıdığı zaman tedavi edilir
ardutal, ordutal, urdutal	hamamotu
arpagan	arpaya benzer başağı bulunan, evini bulunmayan bir bitki
artuç	ardıç, <i>Juniperus</i>
awilku, afilgu	kırmızı meyvaları olan ve meyvasının suyu tutmaca katılan, göz ağrısına ilâç yapılan ve elbise boyanan bir ağaç
azgan	kuş burnu, yaban gülü; ağaçların en kötüsü olup

	gül gibi sarı, beyaz çiçekleri olan bir ağaççık, küpe gibi kırmızı meyveleri olur
b(e)z(i)nç	dalları ve yaprakları kızıl olup bağlarda biten ve ilaç olarak kullanılan bir bitki
bargan, bazgan	mersin ağacı yemişi
basar	dağ sarımsağı
batmul, butmul, bibli	karabibere benzer bir bitki
boynak	dağ boynu, belen
bulguna, malguna	ılgın ağacına benzer gevrek, kırmızı bir ağaçtır, develer yer
bük	1. bük, sık ağaçlık; 2. tomurcuk
büken	karpuz, hint kavunu
büsteli, püstüli	"kara pazı" denilen sebze
büşinçek	üzüm salkımı
bütüğe	patlıcan
çarun, çünük, şünük	çınar ağacı
çigit	pamuk çekirdeği
çikin	üzüm bağlarında biten hayvanların yediği başaklı bir ot
çüşek	ot, çayır
dava	1. ılgın ağacı meyvesi 2. yün sümeği

geşür gezer, gizri, sarıg turma	havuç
kabak (g)	kabak, yaş iken yemeği yapılan bir sebze
kepez, kebez	pamuk
kekre	develerin yediği acı bir ot
keküş	şişlik için sürülen bir ilaç, aksırgan otu; "Saponaria" veya "Veratrum album"
koru, yapuşgak	kendisine "demir dikenî" adı verilen bitkinin "putrak" veya "pıtrak" denilen meyvesi
kuçgundi	soğan
küç	susam, künçü
kewürken, kümürken, küwürken, kümürgen	dağ soğanı
mandar	ağaçlara sarılan bir bitki, sarmaşık
murç	kara biber
pamuk	pamuk
sarıg erük	kayısı, zerdali
sarmaçuk	bir çeşit şehriye
sogan, sogun	soğan
sunu	çörek otu; <i>Nigella sativa</i>
suwlañ	dalı, budağı olmayan ağaç; kıvrıcık olmayıp düz olan ağaç

şüñle	Argu diyarında biten ve kökü yenen bir ot
taban	taban; deve tabanı
topulgak	1. kulunç; 2. yaraya konulan bir ot, topalak otu, <i>Cyperus</i>
turma	turp
tarmaz, turmuz	bir çeşit hıyar
tuturkan	pirinç, döğü
tülüg erük	şeftali
uglı	Kaşgar'da yetişen ve yenen beyaz ve tatlı bir havuç
urga	büyük ağaç
uş	ağaç, dal, boynuz gibi şeylerin özü
yügür, ügür	darı
ülike	ökse out
üzüm	üzüm
yawa, yava,yafa	kolgan dikenli
yafışgu, yumuşga	"kızılıcık" veya "güren" denen dağ yemişi
yagak	ceviz
yakrıkan	fındık büyüklüğünde kırmızı meyvesi olan bir bitki
yapçan	yavşan out
yapurgak	yaprak (ağaç, bitki, kitap)

yarpuz	güzel kokulu bir ot, kır tanesi, <i>Majoran</i>
yavçan, yapçan	yavşan otu
yem	baharat ("yem" kelimesi tek başına kullanılamaz, "ot" ile birlikte gelir)
yıldız	ağacın kökü, damarı
yılgin	ılgın, ılgın ağacı, <i>Tamariska</i>
yımirtga	damarsız olan her türlü yeşillik; hıyar gibi gevşek olan her nesne
yigde, yikte	iğde
yiken	hasır yapılan kovalak otu
yitim	keten tohumu
yiz	sele otu, çiğ otu, sele sazi, <i>Artemisia abrotonon</i> (kamuştan daha ince ve yumuşak olup göçebelerde çadır örtüsü yapılır)
yoldurga, yoldruga	kılıç gibi uzunca bir bitki
yorinçga, yorinça	yonca
yörgenç	ağaçlara sarılıp onları kurutan bir çeşit bitki, sarmaşık
yuñak	çöğen, kökü sabun gibi köpüren bir bitki
yügürgün	darı gibi kırmızı taneli bir bitki
züzerlik	züzerlik otu, <i>Peganum harmala</i>

2.6.5. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Eşya Adları

ağrı	buğday temizlemek için kullanılan aygıt, yaba; çatal, çatal değnek.
ağrım	eğerin altına iki yana konan keçe, teyelti
amaç	öküz, sapan ve benzerleri gibi çiftçi aygıtları
andıg	elek, kalbur gibi şeylerin kasnağı
añut	içecek şeylerde kullanılan huni
arçı	heybe
argag	balık avlamak için kullanılan ucu eğri demir, olta
arig	çadır örtüsü
arış	eriş, dokumanın tezgaha sarılmış olan ve uzunluğuna dikine bulunan telleri
arış arkag	argaç, dokumanın yanlamasına atılan ipleri
arkag	argaç; bez, halı, kilim gibi şeyler dokunurken enlemesine atılan ip veya iplik
aşaç, aşıç, eşiç	tencere
awus	mum, balmumu
ay	turuncu renkte ipek kumaş
bagırçak	eşek semeri
bakan, kılide	halka, toka
barçın	ipekli kumaş

batga	üzerinde külâh yapmak için yün ve keçe kesilen tahta
belik	1. yara yoklamak için kullanılan mil 2. fitil
berke, berge	döğme, dürmek için kullanılan deynek, kamçı
béşik (beşik)	beşik
béz	bez
bıçguç	makas, sındı
bitigü	Türk diviti ve başka divitler
borguy	üflenerek öttürülen boru
borı	ok ucuna geçirilen temre oyuğu halkası; hokka ve taş gibi şeylerin yarılmaması için ağızlarına geçirilen halka
bürme	don, torba gibi şeylerin ağı
çapgut	çaput, şilte
çawar	ateş yakmaya yarayan nesne, tuturak
çaydam, çiydem	yatağa doldurulan veya yağmurluk yapılan ince keçe
çeçge	çulha tarağı
çek	çizgili, kumaş gibi bir pamuk dokuma
çekük	çekiç
çeñ	zil, çalpara

çeñlik	sarmaşık otu
çeşkel	çanak çömlek
çıg	1. göçebelerin sele sazı -çığ otu- ile yaptıkları çadır örtüsü 2. bir Türk arşını; Arap arşınının üçte ikisi kadardır, göçebeler bununla bez ölçerler
çikin	ibrişim
çowlı	tutmaç süzgeci
çögen	topu çekmek için kullanılan ucu eğri bir değnek, çevgen
eğer	eyer, hayvan eyeri
ekdü	kılıç kını vb. şeyleri oymakta kullanılan ucu eğri bıçak, çakı
eñlik	kadınların yanaklarına sürdükleri allık
yér, ér	delik açmak için kullanılan aygıt, delgiç
ıwrık	ibrik
ekeme, ikeme	bir çeşit saz, kobuz gibi çalınan bir çalgı
itegü	değirmende dönen taşın üzerine bindirilen ağaç parçası. Unun biraz kalın olması istenirse taş, bununla biraz yukarı kaldırılır, ince olması istenirse aşağı indirilir
kaça	kap
kakaça	içine akarlar konan kap; kap kacak
kangu	kan almaya yarayan aygıt, neşter

karagu	zaç denilen kara boya
kemi, kimi	gemi
kepez, kebez	pamuk
kerey, yüligü	saç traş eden ustura
kerki	dülger keseri, keser
kes	kesek, abdest bozduktan sonra bununla temizlenilir
kesgük	halka, köpeğin boynuna geçirilen halka, tasma
kester	saksı
kezik	küçük kadın bıçağı, kadınlar üst elbiselerine takarlar
kıñrak	et ve hamur kesilen satıra benzer büyük bıçak
kiğiz, kiwiz, küwüz	keçe, Türkmenlerin çadır örtüleri ve göz zamanı bürgüleri gibi; yaygı, halı, kilim gibi şeyler
kimsen	başlıkları ve kavukları süslemek için kullanılan altın kırıntıları
kirit	anahtar, kilit
kirşen	üstübeç; yüze sürülen düzgün
kiz	kutu, misk kutusu, taht, kürsü, sandık, kap, heybe gibi şeyler
korluk, kurluk	içinde kırmızı biriktirilen küçük testi
ködeç, közeç, közüç	bardak, testi

kögen	ilmikli köstek, süt sağılacağı zaman hayvanların ayağına vurulur
kön	at derisi veya gönü; ham deri, gön
könek	matara, ibrik, su tulumu -kırba-
köpçük	eğerin ön ve arka yastıkları
köpsün	şilte, minder
körke	ağaçtan yapılmış tabak
köşik	örtü, perde, gölge
kötrüm	üzerinde oturlan kerevet, seki, dükkân
közegü	küskü, ateş çekmek veya aktarmak için kullanılan aygıt
közlük, közüldürük	at kuyruğundan yapılmış bir dokumadır, göz ağrıdığı veya kamaştığı zaman üzerine konur
ködeç, közüç, közeç	çömlek
közünü, köznü	ayna
kuğurçuk	bebek, kukla
kumgan	kova, ibrik; güğüm, gülsuyu şişesi
kurşag	tura; yünden dokunur, bel kuşağına benzer bir nesne olup çadıra sarılır
kuyma	herhangi bir madenden (çekiçle dövme ile değil, eritilerek dökme ile) yapılmış havan, çırakmani, çekiç gibi aygıtlar

küben	deve havudunun altına konulan çul; gölüğe gerekli olan çul ve çula benzer şeyler
küvüç, küfeç	gem, damaklı gem
ökmek	kadınların kulaklarına taktıkları altın veya gümüşten yapılmış halka
örge	organ
sag	yün atmak ve kabartmak için kullanılan "sağ" denen çubuklar
salı	sıva aygıtı, mala
sarım	ibrik, testi gibi şeylerden içilecek olan nesnenin süzülmesi için bu kapların ağzına bağlanan ipek kumaş parçası
sarnıç	deve derisinden yapılan su tulumu
sasık	saksı
sawdış	sepet, sele
señek	su içilen testi, ağaçtan oyulan su kabı
serü	evlerde üzerine eşya konan raf
sıbizgu, sıbuzgu	düdük, boru
sıdırım, sıdrım	sırım
sır	kendisiyle Çin kâseleri cilalanan üzerine nakış yapılan macun, sır
sibek	1. değirmen taşının üzerinde döndüğü demir 2. sübek, çocuğun içine işemesi için beşiğe konan

	kamış
soku, sokku	havan
suwluk, suluk	sarık
susık	kova
süken	eşek yükünün bir tarafında olan sepet
şebeñ, şebiñ	demirden yapılmış baston, cop
şütük	sığır boynuzundan yapılan bir divit
tagar	çuval, dağarcık; içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar
talguk	baltanın sapını sıkıştırmak için çakılan çivi
tapçañ, tapçan	erişilemeyen üzüm salkımlarını kesmek için toplayanın üzerine çıktığı sofa biçiminde üç ayaklı bir nesne
tegirmek, ügürmek	deve üzerine iki taraflı atılarak içerisine binilen sepete benzer nesne
temen	büyük iğne, çuvaldız
térkek	bohça
terlik	teri çekmek için eğerin veya palanın altına koyulan keçe
tin	yular
tokmak	tokmak, çamaşır tokmağı
tolgag	kadın küpesi

temen, tümen	büyük iğne
tümrük	dümrük, def
tüñşü	şamdan
türgek, türkek	bohça
tütek, tokurga	ibrik vb şeylerin emziği
ulatu	burun temizlemek için koyunda taşınan ipek kumaş parçası
ulma, olma	testi, çanak çömlek
urgu	kendisiyle bir şeye vurulacak nesne veya aygıt
uruk, urk	ip, urgan
ükek	tabut, sandık
yadım	döşek, yaygı, sergi
yagku, yaku	yağmurluk
yalıg, yal, yıl	at yelesi; ibik; eğer kaşı
yalu	tayları bağlamak için kullanılan ip, örk
yançuk, yançık	torba, kese -para, tütün-
yanlık	çoban çantası
yapgut	yün veya kıl didintileri doldurulmuş minder vb şeyler
yartmak, yarmak	para
amuç, armagan	armağan

yartu	üzerine bir şey yazılan levha, tahta
yaruk yélim	balık tutkalı
yélimen, yalıman	dağınık şekilde yapılan çapul
yemeçük	buğday taşınan küçük çuval
yeñek, yetgek	heybe, bohça
yerküç	tahtadan yapılmış kılıç gibi uzunca, enli bir ağaç parçasıdır, fırındaki ekmeği çevirmek için kullanılır
yeten, yeteñ	ok atılan tahta yay; atımcı yayı, hallaç yayı; yün atılıp kabartılan atımcı yayı
yışığ	ip; kayıştan örülmüş bağ; boyunduruk kayışı
yilim, yelim	tutkal
yogurkan	yorgan
yonak	hayvanların semerleri altına konan şey, çul, çuval parçası
yörgek	örtü
yörgeñçü	sargı, dolak
yula	kandil
yüdrük	yüklük, üzerine eşya ve elbise konan şey, dolap, masa vb şeyler
yük	yük, bohça
yüzük	yüzük (parmağa takılan)

**2.6.6. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde
Bulunmayan Giyim - Kuşam Adları**

artıg	kadın mintanı, göğüslük
bagırdak	kadın göğüslüğü
bertü, partu	hırka, pardesü
beziñç	ipek ve yün yumağı
büküm, mükim, mükin	kadın pabucu
çit	üzeri alaca nakışlı Çin ipeklisi
eşük	bürgü, örtü, üste giyinen her nesne
etek	etek
içkur	iç kuşağı, uçkur
içlik	eğer keçesi, içlik
içmek	kuzu derisinden yapılmış olan kürk
izlik	kesilen hayvanların derisinden yapılan Türk çarığı
kedgü	giyecek, elbise, giyilecek nesne
kedük	1. tulganın altına giyilen tüyden yapılmış takke; 2. yağmurluk, elbise, giyecek
kedüt	çamaşır, giyecek, gelin ve güveyin hısımlarına armağan olarak giydirdikleri elbise
kemek	pamuktan yapılmış çubuklu ve nakışlı bir dokuma; bundan bürgü yapılır, Kıpçaklar yağmurluk yaparlar

koyka	deri, kürk
kuğurgak	kaftanın arka eteklerinden biri
künçek, künçük	yaka, urba yakası
mindetü	ipek elbise
oguk	çizme
uldañ, oldañ	pabuç altı, tabanı, mestin alt yanı
otran	don, elbise
ör	kaftanın koltuk altları
örküç, örgüç, örçük	kadınların başlarında bulunan saç örgüsü, örülmüş saç
saçu	elbise ve mendil saçağı
samda	ayağa giyilen sandal
sıgzıg	mest ve ayakkabı gibi şeylerde iki dikiş arasında konulan sahtiyan
suwluk, suluk	sarık, mendil ve benzerleri
tizüldürük	çedik ve mest gibi şeylerin ucuna takılan pullar
toku	toka, kemer tokası
turku, torku	ipek kumaş
tuş	kemer kayışları ucuna takılan altın veya gümüş toka
üm	şalvar, don

üstem, saht	eğerlere, kemerin başına, tokalara işlenen altın ve gümüş
yalma	kaftan, kalın kaftan, yağmurluk
yamag	yama
yañalduruk	kukuleta, başlık, kepenek arkasına dikilen bir keçe parçası
yaptaç	yağmur ve karda çobanların giydiği küçük bir kepenek, kebe
yarındak	kayış, sırim, Türk sırimı
yéñ	yen, elbise yeni
yigi, yi	sık ve birbirine girmiş; elbisenin yivi, dikişi, dikiş, pabuç dikişi; dağ yivi; diş ve ağaçların birbirine girmesi
yişim	soğukta dizlere giyilen nesne, bir çeşit çakşır
yurun	ipek kumaş parçası

2.6.7. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Hayvan Adları

alañır	geleni, tarla faresi
alavan	timsah
ar böri	sırtlan
argun	sıçan cinsinden yarım arşın uzunluğunda bir hayvan

arkar	boynuzundan bıçak yapılan dişi dağ keçisi
arkun	yaban aygırıyla evcil kısraktan olan at. Orta Asyada yetişen Arap veya halis kan at.
arsalık	hem erkekliği hem dişiliği olan bir hayvan
arслан	arслан
arzu, arju	çakal
asrı, esri	kaplan, kaplan gibi iki renkli
aya yersgü, yarısa	yarasa
bağırlak	"bağırtlak" denen kuş, <i>Pterocles</i>
barak	çok tüylü köpek
baybayuk	kelebek kuşu
biçin	maymun
boğ	toy kuşu
büke	ejderha, büyük yılan
çafılı	şahin
çekün	ada tavşanı yavrusu, göcen
çekürge	çekirge
çepiş	altı aylık keçi yavrusu, çepiç
çibek karguy	çibek karkuy, çibek kırguy, çibek kırkuy delice doğan, moymul, atmacaya benzer bir kuş
çulık	çulluk, öveyik büyüklüğünde alacalı bir su kuşu

esri	kaplan, tekir renk, kaplan rengi
eşgek, eşek, eşyek	eşek
eyegü	her hayvanın eyeği, eye kemiği, kaburga; yan; çadırın yanı
iñen, iñan	dişi deve
irk	dört yaşına girmek üzere olan koyun
kaltuk	yaban sığırı boynuzu
kamıçak	"kurbağa yavrusu" da denen su böceği
karakuş	kara kuş, tavşancıl
kırkuy, kırguy, karguy, kargu	atmaca
karınçak, karınça	karınca
katır	katır
keklik	keklik
keylig	maymun
kirpi	kirpi
koç, koçnar	koç
kolan	kolan, bağırdak; yaban eşiği
koñuz	osurgan böceği
kökegün	gök sinek
kökürçün	güvercin

kölük	arka, gölük, yük yükletilen herhangi bir hayvan
küsürge, kösürge	köstebek, tarla sıçanı soyundan bir hayvan
kösürgen, kösürken	bir çeşit köstebek
kuburga	baykuş
kudgu, kudgu	karasinek, sinek
kusgaç	serçe kuşu
kuşıl	atmaca
kutuz	yaban sığırı
kuzgun	kuzgun
kuzı	kuzu
laçın	şahin, yiğit adam
merdek (g)	ayı yavrusu, domuz yavrusu
muguzgak	bal arısına benzeyen bir sinek
çetük, muş	kedi
oglak	oğlak
öd	sığır, öküz
öyez	öyez, övez, bir çeşit sivrisinek
bars, pars	yırtıcı bir hayvan; Türklerin onikili yıllarından biri
muguzgak	bal arısına benzeyen bir sinek
porsmuk, porsuk	porsuk

sakırgan, sıkırkan	büyük sıçan
sakırka	kene, sakırğa
sarsal	sansar, samura benzer bir hayvancık
sata	mercan
sıgırçuk	sığircık kuşu
sıgun	yaban sığırı; dağ keçisi tekesi
sıp	iki yaşına girmiş olan tay
sarıçga, sırıçga	çekirge
sirke	bit yumurtası, sirke
soñkur	yırtıcı kuşlardan biri, sonkur kuşu
sukak	sığın, geyik, beyaz geyik
sunzı	pire soyundan bir hayvan
suw sığırı	manda, dombay
şa	alacalı bir kuş
şutı	kırkayak, örümcek, çıyan gibi bir çeşit böcek
tadun	bir yaşındaki buzağı
tadun	tosun, iki yaşında olan sığır
takagu, takuk	horoz, tavuz
tartar	kumruya benzer bir kuş
taygan	tazı, av köpeği

tegiñ	tekin, samur
teke	teke; boynuzundan yay yapılan erkek geyik
teñelgüç, teñelgün	dölengeç kuşu
tişek	şişek, iki yaşını bitirerek üçüne basmış olan koyun
titir	dişi deve
toğ toh, toy	toy kuşu
togrıl	yırtıcı kuşlardan bir kuş, bin kaz öldürür bir tanesini yer; erkek adı da olur
toklı	toklu, altı aylık kuzu
toña	kaplan cinsinden bir hayvan
toñuz	domuz
torum	torum, deve yavrusu
turiga	turga kuşu, bir çeşit serçe
turumtay	yırtıcı kuşlardan bir kuş
tüge	düğe, iki yaşına girmiş olan buzağı
ular	erkek keklik
us	kerkes kuşu
übgük	ibibik kuşu
ügi, ühi, yabakulak	baykuş
yañan, yagan	fil

yamlan	bir çeşit sıçan, geme
yañan	alaca karga, yalnız başı ak olan karga
yarpuz	yılan yiyen bir hayvan, firavun sıçanı, <i>Ichneumon</i>
yeñeç	yengeç
yılan	yılan
yugak	su kuşu
yun kuş	tavus kuşu

2.6.8. Divânü Lügati't-Türk ve Saha Türkçesinde Meslek ve Zanaatkârlık İle İlgili Kelimeler, Âlet Adları

Divânü Lügati't-Türk'te bulunup Saha Türkçesinde bulunmayan ve bu kavram alanıyla ilgili olan herhangi bir kelime tespit edilememiştir.

2.6.9. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Organ Adları

ağut, avut	avuç
ag	iki bacak arasındaki boşluk
agrug sũñũgi	omurga kemiklerinin önce geleni, birincisi, ilki
aşuk	insanın aşığı, topuğu; topuk kemiği
aya	avuç içi, aya
baş	baş
başgak	oyluk kemiklerinin üstü
ben, men	ben
bıkın	böğür, boş böğür
bilek	bilek
çıçalak	serçe parmak, sırça parmak

çıçamuk	yüzük parmağı
çökdi	kulağın altında "kafa baltası" denen yer
erñek, ernek	parmak
içegü	kaburga kemiklerinin iç tarafında bulunan şeylerin adı, içirik
bitrik	kadınların avret yerinde bulunan dilcik, dilak
keweg	burundaki kıkırdak
kirpik	kirpik
koñragu	kulağın altındaki çıkıkça kemik
köt	göt, arka
kudruçak, kuduçak	kuyruk kemiği
oğluk	kol kemiğinin kalın yeri
owrug, ograb, ogrug	kemiğin ek yerleri, bel kemiğinin boyuna birleştiği yer
ogulçuk	ana rahmi, oğulduruk
ömgen	şahdamarın iki tarafında bulunan damar
öz	yürek ve karnın içindeki nesne, yağ
pürçek	insanın kâkülü, perçemi, atın perçemi
sakak	çene
sakal	sakal
sökti	kepek
sügrüg	kadının avret yeri
sükül	siğil
sıdırgak	çatal tırnaklı olan geyik, sığır gibi hayvanların tırnakları

yarık	oylukların çenetlere bitiştiği yer, oyluk kemikleri başı
yök	kuş tüyü
yugdu, yogdu, yogru, yogruy	devenin uzamış olan tüyleri
yovliç, yuliç, yoliç,	keçi kıllarının diplerinde bulunan yumuşak ince yün
ten	vücut
tılak	kadının avret yeri
tuluñ, tulun	kulakla ağız arasındaki kemik, kulak altı
tuyag	at tırnağı, hayvan tırnağı, tuynak
teküz, tüküz	atın alnındaki akıtma
tüpü	tepe, insanın başının üst tarafı
uluk	atın omuzbaşı
ümgük	imik, çocukların tepesinde bulunan yumuşak yer
yamdu	kasık
yan	uca kemiği; uca kemiğinin başı
yarın	kürek kemiği, çiğın kemiği
yaya	insanın kuyruk sokumu bölgesi, kıçı (yalnız insanlarda)
yayguk, yazguk	kısrağın meme uçları
yıgaç	erkeğın erkeklik aygıtı
yin	beden, vücut, insan bedeni
yin	tüy, deri
yumur	hayvanların göden bağırsağı

2.6.10. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Renk Adları

ala	ala, alaca; ala tenli
ar, arsal, arsil, arsik	kestane rengi, kumral, konural
bayın, yipin, yipkil, yipkin	koyu kırmızı, gelincik çiçeği rengi, erguvan renginde olan, menekşe rengi
boğug	renk; boya
kır	kır rengi
öñ	renk; bir şeyin rengi
tüm	at tonlarında düz renk
yagız	yağız, kızıl ile kara arası renk

2.6.11. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Sağlık ve Tıp Bilimleri İle İlgili Kelimeler İle Hastalık Adları

añduz	andız; bu otun kökü çıkarılarak atın karnı ağrıdığı zaman tedavi edilir
awıku, afılgu	kırmızı meyvaları olan ve meyvasının suyu tutmaca katılan, göz ağrısına ilâç yapılan ve elbise boyanan bir ağaç
belik	1. yara yoklamak için kullanılan mil; 2. fitil, kandil fitili
b(e)z(i)nç	dalları ve yaprakları kızıl olup bağlarda biten ve ilaç olarak kullanılan bir bitki
keküş	şişlik için sürülen bir ilaç, aksırgan otu; "Saponaria" veya "Veratrum album"

**2.6.12. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde
Bulunmayan Günlük Hayat ve Sosyal Konularla İlgili Kelimeler**

açı, eçi	yaşlı kadın, hanım nine
adaş, adaş	arkadaş, dost
alp	alp, yiğit, kahraman, bahadır
arkuçı	iki kişi arasında araç olan; evlenme zamanında dünürler arasında gidip gelen kişi
yarmakan, armagan, amuç	hısımlara doyumluktan verilen belek
bağram, bedrem, beyrem	bayram; sevinç ve eğlence günü
bandal	ağaçtan omuz başı şeklinde çıkarılan parça; bunu çocuklar alıp yakarlar, geceleyin közünü birbirlerine atarlar, buna "ot bandal" denir
basan	ölü gömüldükten sonra yenilen yemek
beçküm	evin sofası
bıçış	büyüklerin konukluğuna, düğününe, davetine gidenlere verilen ipekli kumaş
kösgük	göz değmesinden sakınmak için üzüm bağlarına ve bostanlara dikilen nazarlık
kulabuz, kulavuz	kılavuz
kurtga	kocakarı
küden	düğün yemeği, düğün

kũñ	cariye
kũni	kuma
maraz	ücretle çalışan adam, ırgat
mendiri	gelin ile güveyinin başlarına, geceleyin saç saçmak için toplanılan yer
oñşagu	oyuncak; (mecazen) kadın
oynaş	oynaş, başka biriyle sevişen kadın
öpüş	öpüş (iki kişi arasında)
sagdıç	sağdıç, dost
sart	tacir, tecimen, satıcı
sekü	dükkân; seki
sıgır	hanların halk ile beraber yaptığı sürgün avı
soñ	bir adamın çoluğu çocuğu; her şeyin ve her işin sonu; sonra
sürçek	gece toplantısı, müsamere
talas, tasal	at yarışında top ve çevgen oyununda çevrilmiş sınır ve gerilmiş ip
tamgalıg, tamgalık	bir kişilik sofrası; küçük ibrik; hakanın damgası bulunan eşya
tañuk	çevgen oyununda topu gerilen ipten geçirebilene verilen ipek kumaş
tarhan	İslamıktan önce verilen bir adtır, "bey" demektir

tepük	kurşun eritilecek iğ ağırşığı şeklinde dökülür, üzerine keçi kılı veya başka bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynar
ter	ücret çalışana verilen para
térgi	sofra
tıgrak	elçi, haberci, postacı
tugsak, tul	dul kadın
tun	kadının ilk çocuğu; kadının ilk kocası
tutaşı, tutşı	yakın, komşu; her zaman, daima, muttasıl
tutunçu oğul	evlâtlığa alınmış çocuk
tülwir, tülfir	gelin odası tülleri
türkün	oymakların, hısımların toplandığı yer; ana baba evi
tüş	eğlek, durak, yolculukta dinlenilecek yer ve konulacak zaman
uluş	köy, şehir
uma	eve gelen konuk
uragut	kadın, avrat
urı	erkek evlât
ütüş, ötüş	bir çeşit çocuk oyunu; bu oyunda ütme, yutma
yaguk	yakın, hısım

yalafar	insanlar arasında elçi, hakanın gönderdiği elçi
yalawaç	elçi, peygamber
yalñu	cariyelerin oynadığı bir oyun, salıncak oyunu
yalñuk yalıñuk	cariye
yariş	yariş, at yarişı
yarlıg	emir, hakanın mektubu, fermanı, buyruğu
yazıkçı	yazıcı, hısımlar arasında mektup getirip götüreren elçi
yélkin, yelkin, elkin	yelici, koşucu; misafir, yolcu, konuk
yém	azık, yemek, taam
yinçge kız, yinçke kız	yatağa alınacak, yetişkin cariye ve kız, kız oğlan kız; odalık kız
yog	matem, yas, ölü gömülmesinden sonra üç veya yedi güne kadar verilen yemek
yog basan	ölü gömüldükten sonra verilen yemek
yoridaçı, yorigçı	hısımlar, dünürler arasında gelip giden adam
yumuş	hizmet, vazife; elçilik, iki ve ikiden artık kimse arasında elçilik
artut	armağan; beylere ve diğer büyüklere at vb. verilen armağan ve belek
çalış	çelme, güreş
eget	gerdek gecesi gelin için gönderilen hizmetçi kadın
eş	eş, arkadaş

eteç, etiç	çocukların ceviz oynadığı çukur
karabaş	gerdek gecesi gelin için gönderilen hizmetçi kadın, sağdıç kadın
kent, ken	Doğu ülkelerinde her şehre verilen bir addır; şehir; kale, kent
kömçü, kömüç	gömü, define
bala	bir adamın işlerinde -çok kere çiftlik işlerinde- yardımcısı

2.6.13. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Tabiat Adları

aglak	ıssız, çorak, oturulmayan yer, boş
akın	sel, akıntı
alış	su ağzı, suyun havuzdan veya suvattan döküldüğü ağızlar
iñir, imir, amır, emir	sis, kırağı; aydınlıkla karanlığın birbirine karışması; alacakaranlık
argu	iki dağın arası, uçurum
arı yağı, bal	bal
arık	ırmak, ark, germeç, kaş, kanal
aşu	kırmızı toprak, aşu toprağı
ayas	ayaz
balçık	balçık, sıvı çamur
balık, balk	çamur
bukuk	çiçek topluluğu; çiçek tomurcuğu
çaḥşak	dağ tepelerindeki taşlık yer
kaḍag	kanal, ırmak
kak	göl; kurumuş göl; su birikintisi
kapçak	su kollarının birbirine kavuştuğu yer
kewli	ırmak ağzı
kır	kır, basık dağ, açık yer, su bendi, germeç
korum	kaya
kölüñ	kuşların indiği su birikintisi
kuḍuk, kuḍı	kuyu, çukur
kukun	kıvılcım

owrug, ograg, ogrug	dağ yamacı, derenin dönemeci
oprı	obruk, çukur; dere
ordu	sıçan, köstebek gibi yerde yaşayan hayvanların yuvası
otrug	ada
oyuk	hayal, belge, bostan höyüğü
öyle, özle	öğle vakti
pus	sis, duman
señir	dağ çıkıntısı, dağ burnu; herhangi bir duvarın ucu
sıgra	iki dağ arasındaki geniş dere
soguk	soğuk
tarım	göllere, kumluklara dökülen çay kolları
teñ	göl, bataklık
teñek	hava
terñek, terñük	su sızması, kaynak
tezingç, yörgenç	dağ dönemeci, dağ büklümü
titik	çamur
tolun	ayın on dördü, dolun
topurgan	ayak basıldığında tozıyan yumuşak toprak
toz	toz
tuç	tunç
turug	dağlarda sığınılacak yer
tünerik	karanlık; mezar
tüpi	tipi
tüşürgü	çayın ırmağa karışan ağzı, değirmenin bir ırmağa olan savağı

urı	dere, yol
üñür	in, mağara
ürñek	kireç
üşik	yemişleri kavurarak büyümekten alıkoyan soğuk
üyük	tepe gibi yüksek olan yerler
yalın	alev
yaña	herhangi bir ırmağın bir yanı
yañrak	dağ kıvrımı ve büküntüsü
yar	yar, suların açtığı uçurum
yarsgag	dağda ve başka yerde ayağın kayabileceği yer
yarı yıldızı	tan yıldızı
yaruk	ışık, aydınlık, parlak
yaşın	şimşek
yawug	sel suyunun yuvarladığı kaya parçası
yaylag	yayla, yaylak, yazlanan yer
yazak	otlak
yazı	kır, ova, yazı; boş ve açık yer, boşluk, açıklık, alan
yebeñ	kumlu, bataklık
yer kırtışı	yeryüzü
yer sagraısı	yeryüzü; yer yaygısı
yıgaçlık	ağaçlık, ağaçlı olan yer, kereste bulunan yer
yincü, cinçü, yinçü, yünçü	inci
yulak, yolak, yul	kaynak, çay, pınar, su pınarı, su kaynağı, gözü
yolak	çığır, çılga, kırlardaki küçük yol; yol yol çizgili

	olan her şey
yugaç, yuguç	bir dere veya ırmağın karşı tarafı
yut	kışın soğukta hayvanları öldüren felâket
yuwug, yuvug	sellerin dağdan yuvarladığı kaya parçaları

2.6.14. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde Bulunmayan Tarım ve Hayvancılık ile İlgili Kelimeler

kıldruk	buğday vb. başaklarındaki kılçık
banzı	bağ bozulduktan sonra asmaların üzerindeki üzüm kırıntıları
çıbık	çubuk, yaş olan dal
çübür	keçi kılı
kagıl	üzüm asmaları bağlanan yaş söğüt dalı
aşbar	saman, kepek ve ot gibi şeyler karıştırılıp ıslatılarak hazırlanan hayvan yemi
baştar	orak
çetgen	gem dizgini
çıgrı	çıkırık, değirmen, çark, dolap gibi şeylerin çıkırığı, ip çıkırığı ve her türlü makara, değre, felek
çile	öğrekteki atın yaş gübresi
dag	atlara ve başkalarına vurulan dağ, dağlamak
dañal	saman kesmiği
ekin	çiftlik, ekin ekilen yer

kazñuk	kazık
kom	deve havudu
akur	ahır
budgay, bugday	buğday
añız	anız, hububatın biçildikten sonra tarlada kalan köke yakın sapları
körpe	körpe, mevsimi geçtikten sonra çıkan şey; zamanından sonra doğan yeni hayvan
küvüç	gem, damaklı gem; küfeç
orgak	orak
otlug	yemlik, ahır
ögürlüg adgır	kısraıkları, eşleri bulunan aygır
ömzük	eğerin ön ve arka tarafları, ucu
örtkün, örtgün	samanı ayrılmış harman, çeç, harman zamanı
saban	sapan, çift ve çiftçi takım ve aygıtları
suwlak	hayvan sulanacak yer, yalak
talguç	hayvan sırtına yükletilen yükü sıkıştırmak için kullanılan ağaç
tarıglıg	ekin bulunan yer, ambar
tayagu	taş ve tezek parçası
teğirmen	değirmen, değirmen taşı

tegül	dag, atlara ve başkalarına vurulan dağ
tukaklık, tugaklık	süzgeç yapılacak ağaç
tuluñ, tulun	dulun, kulak altı; gemde kulak altında bulunan bir halka; kulakla ağız arasındaki kemik; gemin iki yanında bulunan parçalar
tuşagu, tuşag	köstek, at ayağına vurulan bukağı
tükek	halka, yül yükletilirken yükü sıkıştırmaya yarayan ve ipe takılan halka
tülek (g)	dört ayaklı hayvanların tüylerini atıp döktükleri sıra, koyun kırkımı
yabaku	yün ve yapağı yoluntusu
yapguç	eşek vb hayvanları sürmekte kullanılan değnek
yig	gemin damağa gelen parçası
yin, in	koyun pisliğı, davar tersi, hayvan pisliğı
yoliç, yovliç, yuliç	keçi kıllarının diplerinde bulunan yumuşak ince yün
yuñ yap	yün yapağı
yund	at (cins adı), atlar, at sürüsü
yundak	at fışkısı, at gübresi
yügün	gem

**2.6.15. Divânü Lügati't-Türk'te Bulunup Saha Türkçesinde
Bulunmayan Yiyecek ve İçecek Adları**

arpa	arpa
bekmes, pekmes	pekmez
bekni	buğday, darı, arpa gibi şeylerden yapılan içki; boza
bitrik, buturgak	fıstık
bor	şarap, süci
bugday, budgay	buğday
buḥsı	pişmiş buğday ile badem içi üzerine bal ve süt ile yapılmış bulamaç dökülerek meydana getirilen bir yemek
buldunı	içerisine yaş ya da kuru üzüm konan hoşmerim
buturgak	pıtrak, fıstık biçiminde çengelli bir diken
çamgur, çagmur	şalgam
çöpik, şöpik	meyve yenildikten sonra atılan şey, çör çöp
çörek	çörek
epmek	ekmek
erük	şeftali, erik, kayısı gibi meyvelere verilen genel ad
etmek (étmek)	yenecek ekmek
geşür, gezer, gizri, sarıg turma	havuç

içkü	içki, içilen şey
kagut	kavut, darıdan bir yemek
kakurgan	yağla yoğrulan bir ekmek hamurudur, fırında veya tandırda pişirilir
katık	katğı, herhangi bir nesneye katılan; sirke, yoğurt gibi tutmaç yemeğine katılan nesne
kawık, kavık	kepek, darı kepeği; kawık
kawurmaç, kowurmaç, kogurmaç	kavrulmuş buğday
kırındı	her şeyin kırıntısı, kazıntısı, soyuntusu
kıyak, kayak, kanak, konak	kaymak (yenecek)
kor	1. ziyan 2. yoğurt mayası
kosık, kosuk	fındık
kömeç	küle gömülerek pişirilen çörek
agartgu	şerbet gibi buğdaydan yapılan içki, bir çeşit buğday birası
armut	armut
awya	ayva
awzuru	buğday ve arpa unu gibi şeyler karıştırılarak yapılan ekmek, karışık ekmek
büken	karpuz, hint kavunu

büsteli, püstüli	"kara pazı" denilen sebze
büşinçek	üzüm salkımı
bütüğe	patlıcan
kuçgundi	soğan
küç	susam, künçü
kewürken, kümürgen, kümürken, küwürken	dağ soğanı
sogan, sogun	soğan
sunu	çörek otu; <i>Nigella sativa</i>
tuturkan	pirinç, döğü
tülüg erük	şeftali
ügür, yügür	darı
üzüm	üzüm
yafışgu, yumuşga	"kızılıcık" veya "güren" denen dağ yemişi
yag ügüri	susam
yagak	ceviz
yigde, yikte	iğde
yançuk, yançık	torba, kese -para, tütün-
sirke	1. sirke 2. bit yumurtası
sögüş	kebab etmeye yarar oğlak veya kuzu

yém	azık, yemek, taam
arı yağı, bal	bal
çaḥşak	1. dağ tepelerindeki taşlık yer; 2. kurutulmuş kayısı, üzüm gibi meyveler
kepek	unda ve başta bulunan kepek
kurut	keş, çökelek, yağlı alınmış yoğurttan yapılan lor peyniri, kurut, kuru yoğurt
kuyma	bir çeşit yağlı ekmek
pekmes	pekmez
püşkel, büskeç	yufka, pide gibi ince ekmek, çörek
siñçü	somonla yufka arası bir çeşit ekmek, pide
sogut, soktu	bumbar dolması, bumbar yemeği, sucuk, karaciğer, et ve baharat karıştırılarak dondurulan ve pişirildikten sonra yenen bağırsak dolması
söklünçü	kebab
suma	önce ıslatılıp sonra kurutulmuş öğüdülen ve bulamaç, ekmek gibi şeyler yapılan buğday, aynı suretle hazırlanıp şerbet hamurunda kullanılan arpa
suwsuş	buğdayın kuvveti gittikten sonra alınan son suyu; üzerine su katılmış ayran
süçik	tatlı; içilecek şey, şarap
şış	şış, tutmaç yedikleri şış

şuglu	tilki üzümü, <i>Solanium nigrum</i>
talka, tarka	koruk
talkan	kavrulmuş, dövülmüş arpa
togrıl	et ve baharatla doldurulan bağırsak, bumber dolması
tokuç	çörek
top	buğday ile su kaynatılır, arpa hamuru ile yoğrularak bir keçeye sarılır, sıcak bir yere bırakılır, erdikten sonra yenir
top, topık	top (topık kelimesinin kısaltması)
topık süñük	topuk kemiğinden yapılan yemek, paça
tutguç	kahvaltı, bir parça yemek
tutma aç	tutmaç, herkesçe bilinen bir Türk yemeği
tuzgu	yoldan geçen hısımlara veya tanıdıklara armağan olarak çıkarılan yemek
tübün, tubun, tupun	yemekte bulunan çör çöp parçaları; buğday kesmiği
türlüg	türlüg
türmek	kadınbudu denilen yemek, dürüm
uğıtma	yaş peynir, taze peynir
ugut	içki yapılan bir çeşit hamur
uğak	kayısı, erik gibi meyvelerin sıkılmış suyu

un	un
uva, uwa	içine şeker ufalanan bir çeşit yemek
uwa, uva	soğukluk olarak yenen bir çeşit şekerli pirinç yemeği
üske(n-t)eç	kuru üzüm
yalaçı (yuga)	bir çeşit ince katmerli (ekmek, yufka)
yalınçga (aş), yılınçga	tadı, tuzu, yağı olmayan yemek
yamata	yağlı tavuk veya yağlı et kızartılacağı zaman yağın dışarı sızmaması için içine sarılan kadayıf hamuru gibi ince bir hamur
yarma (yuga)	bir çeşit katmer
yarmaş	iri öğüdülmüş bulgur vb şeyler
yazok et	pastırma
yemiş, yemiş	meyve
yörgemeç	işkembe ve bağırsağın incecik kıyılarak bağırsak içinde kızartılması veya pişirilmesi suretiyle yapılan yemek
yuwka, yufka, yupka	ince, yufka, zayıf, aciz, her şeyin incesi, yuka
yuvga, yuga	katmer, yuka, yufka

SONUÇ

SONUÇ

Bugün, dünyanın çeşitli bölgelerine yayılan Türk halkları, atalarından kendilerine miras kalan ortak bir kültürün temsilcisi konumundadır. Onların içinde Türk Dünyasının en doğusunda ve en kuzeyinde yaşayan Saha Türklerinin, günümüzde yaşadıkları yurtlarına gelmeden önce buldukları yerler hakkında çeşitli tahminler yürütüldüğünden daha önce bahsetmiştik. Bunların arasında gerçeğe en yakın olanı, onların bir zamanlar Baykal Gölünün civarında yaşadıklarına dair görüş olarak öne çıkıyor. Elimizde ne yazık ki, Saha Türklerine ait onların menşeyini kesin olarak tespit edebilmemize imkân sağlayan kaynaklar yok ve Saha Türklerinin kökenine dair görüşlerden hangisinin gerçeği ifade ettiğini söylemek de zor görünüyor. Ama, bu konuda kesin olarak söylenebilecek bir söz varsa o da Saha Türklerinin de bir zamanlar diğer Türk topluluklarıyla birlikte Türklerin kültür ve medeniyetinin alt yapısını oluşturan eşsiz bozkır kültürünü yaşadıkları Asya'nın uçsuz bucaksız düzlüklerinde hüküm sürdükleridir.

İnsan, yaşadığı coğrafyadan, o coğrafyanın iklim ve tabiat koşullarından etkilenir. Yılın yalnızca belli dönemlerinde yağmur alan ve geriye kalan zamanda oldukça kurak bir iklime sahip bir bölgede tropikal meyvelerin yetişmesini bekleyemezsiniz. Aynı şekilde otlakların ve verimli arazilerin bol olduğu bir bölgeden topraklarının %40'ı Kuzey Kutup Dairesinin içinde kalan ve oldukça sert iklim şartlarıyla yılın 10 aya yakın bir zamanı don bir vaziyette bulunan su kaynaklarının olduğu bir coğrafyaya gittiğinizde bir zamanlar sizin geçim kaynaklarınızdan biri olan at, koyun ve keçi sürülerinizi arkada bırakmak zorunda kalırsınız. Karşılaştığınız yeni koşullar altında bu sürülerin yerlerini artık görünüş itibatiyle geride bıraktıklarınızdan daha farklı hayvan sürüleri almıştır. Önceden "teve" (deve) kelimesini yalnızca hörgüçlerinde depoladığı yağ ve suyla bir haftadan fazla açlığa ve susuzluğa dayanabilen çöl hayvanı için kullanırken yeni yaşam koşullarında önlere çıkan çeşitli boylardaki geyiklere "taba" (geyik) demeye başlamışsınızdır. Önceden yalçın kayalıkların bulunduğu yüksek dağlarla kaplı yurdunuzda "tağ" kelimesi sizin için çevresindeki alanlardan daha yüksekte bulunan kaya

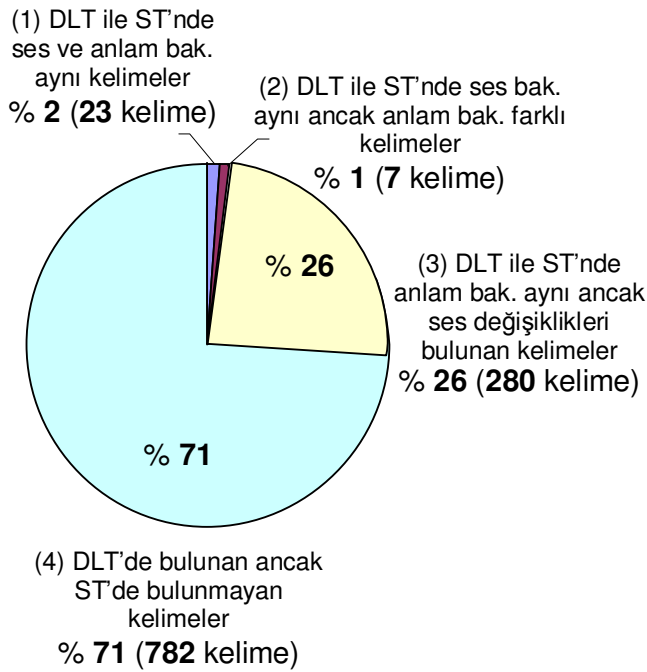
ve kara küttelelerini ifade ederken göç sonrasında yerleştiğiniz yeni coğrafyada etrafınızı çeviren ormanlar için “tıa” kelimesini kullanmaya başlamışsınızdır.

Saha Türkleri de yaşadıkları göçün tesiriyle yeni çevre koşullarından tabii ki etkilenmişlerdir. Onların daha güneyde yaşayan akrabaları “Gök-Tanrı” dininden sonra karşılaştıkları İslamiyetin tesiri altında medeniyetler kurarken Saha Türkleri atalarının inancını günümüzde dahi paylaşmaktadır. Tarihte büyük devletler kuran ve yüzyıllar boyu hâkimiyet süren Türklerin, bir zamanlar “ortak” bir yurdu paylaştığı ve “ortak” bir dili konuştuğu unutulmamalıdır. Geçmişten geleceğe uzanan çizgide onların dünyanın çeşitli bölgelerine de yayılsalar aynı temel kültüre ve dile ait unsurları bunun en güçlü delilidir. Çalışmamızın esin kaynağı olan bu düşünce ile yola çıkarken Türk Dünyasında kuzeye en yakın olan Saha Türklerinin kelime hazinesinde Türkçenin bilinen en eski kelime hazinesi kaynağı olan Divânü Lügati’t-Türk’ten izler aradık. Şimdi elde ettiğimiz sonuçları değerlendirelim.

Divânü Lügati’t-Türk’ün dizinindeki madde başı olan **1092** maddi kültür varlığını karşılayan kelimenin **ses** ve **anlam** bakımından Saha Türkçesinde aradığımız karşılıklarına dayanan incelememizin sonucunda şu sonuçlar elde edilmiştir:

1. Divânü Lügati’t-Türk’ün dizininde yer alan **23** kelimenin Saha Türkçesinde hem **ses** hem de **anlam** bakımından “bire bir” eşi bulunmaktadır.
 2. Divânü Lügati’t-Türk’ün dizininde yer alan **7** kelimenin Saha Türkçesinde **ses** bakımından aynı ancak **anlam** bakımından farklı biçimleri vardır.
 3. Divânü Lügati’t-Türk’ün dizininde yer alan **280** kelimenin Saha Türkçesinde **anlam** bakımından aynı olan ancak **ses değişiklikleriyle gelen** “eş değer” biçimleri vardır.
 4. Divânü Lügati’t-Türk’ün dizininde yer alan **782** kelimenin ise Saha Türkçesinde **ses** veya **anlam** bakımından karşılığı bulunamamıştır.
- Yaptığımız bu karşılaştırmanın sonucu aşağıdaki grafikte yüzdeler halinde gösterilmiştir.

Divânü Lügati't-Türk'ün dizindeki madde başı olan **1092** maddi kültür varlığını karşılayan kelimenin ses ve anlam bakımından Saha Türkçesinde aradığımız karşılıklarına dayanan incelememizin sonucunda elde edilen sonuçlar, her bir karşılaştırma grubunun karşılaştırılan toplam kelime sayısı içindeki yerini yüzde (%) olarak ifade eden aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

- 1 DLT ile ST'de ses ve anlam bakımından "bire bir" eşleştiği tespit edilen **23** kelime, karşılaştırmaya alınan **1092** kelimenin % 2'sini oluşturmaktadır.
- 2 DLT ve ST'de ses bakımından aynı ancak anlam bakımından farklı olan **7** kelime, karşılaştırmaya alınan **1092** kelimenin içinde % 1'lik paya sahiptir.
- 3 DLT ve ST'de anlam bakımından aynı ancak ses değişiklikleriyle gelen **280** kelime, karşılaştırmaya alınan **1092** kelimenin içinde % 26'lık paya sahiptir.
- 4 DLT'de bulunan ancak ST'de karşılıkları bulunamayan **782** kelime, karşılaştırmaya alınan **1092** kelimenin % 71'ini oluşturmaktadır.

Grafik: Divânü Lügati't-Türk'teki Kültür Kelimeleri ile Saha Türkçesinin Kelime Hazinesinin Karşılaştırmalı Grafiği

Divânü Lügati't-Türk'te geçtiği halde Saha Türkçesinde **ses** veya **anlam** bakımından karşılığını bulamadığımız % 71 oranındaki bu kelime sayısı, elbette onların Saha Türkçesinde Türkçe olmayan karşılıklarının bulunduğunu göstermez. Yapılan bu karşılaştırmanın XI. yüzyılda yazılmış bir eserdeki kelimelere Türkçenin çağdaş lehçelerinden birinde aradığımız karşılıklardan ibaret olduğu da unutulmamalıdır. Ayrıca, günümüzde diğer Türk topluluklarından oldukça uzakta yaşayan Saha Türkleri, aradan geçen zaman içinde karşılaştıkları diğer milletlerin yaşayış ve kültüründen etkilenmiş, onların dilinden kelimeleri de kendi kelime hazinesine katarak yoğurmuştur.

Divânü Lügati't-Türk'te ve Saha Türkçesinde ortak olan kültür kelimeleri kavram alanlarına göre sınıflandırıldığında, en çok örtüşen kavramların hayvan adları ile organ adlarında toplandığı görülüyor. Renk, sağlık, meslek alanlarındaki kelimelerin ise en az örtüşen kelimeler olduğu anlaşılıyor. Aşağıda, Divânü Lügati't-Türk'te ve Saha Türkçesinde ortaklaşan kavramlar en çoktan en aza doğru sıralanmıştır.

Hayvan adları	64
Organ Adları	51
Tabiatla ilgili olan kelimeler	34
Ev eşyaları, mutfak araç gereçlerinin adları	31
Akrabalık ve Aile Adları	21
Yiyecek - içecek adları	16
Sosyal konular, günlük hayata dair kelimeler	13
Askerlikle ilgili kelimeler ve savaş âletleri	12
Bitki, sebze, meyve ve baharat adları	11
Tarım ve hayvancılıkla ilgili kelimeler	10
Barınma ihtiyacı ve yapı ile ilgili kelimeler	7
Giyim - kuşama ile ilgili kelimeler	7
Renk Adları	6
Tıbbî bilimler ve hastalık adları	4
Zanaatkârlık ile ilgili kelimeler, âlet adları	1

Çeşitli başlıklar altında sınıflandırdığımız toplam **310** kelimeye dayanan bu liste, bugün Divânü Lügati't-Türk ile Saha Türkçesinin ortak değerlerine ait kavram adlarıdır.

Divânü Lügati't-Türk'te bulunduğu halde Saha Türkçesinde tesadüf etmediğimiz kelimeleri kavram alanlarına göre sınıflandırdığımızda ise en fazla kelimenin "eşya adları" grubunda sıralandığını görüyoruz.

1. Eşya Adları	165
2. Hayvan Adları	153
3. Yiyecek ve İçecek	111
4. Tabiat Adları	98
5. Bitki Adları	95
6. Günlük Hayat	86
7. Organ Adları	74
8. Giyim - Kuşam	51
9. Tarım ve Hayvancılık	48
10. Barınma ve Yapı	45
11. Askerlik - Savaş	40
12. Aile ve Akrabalık	19
13. Renk Adları	14
14. Tıp	5
15. Zanaat	0

KAYNAKLAR

ARAT, Reşit Rahmeti (1976); Temir, Ahmet, **Türk Şivelerinin Tasnifi**, Ankara, *Türk Dünyası El Kitabı*.

ATALAY, Besim (1941-a); **Divanü Lügati't-Türk Tercümesi I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ATALAY, Besim (1941-b); **Divanü Lügati't-Türk Tercümesi II**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ATALAY, Besim (1943); **Divanü Lügati't-Türk Tercümesi III**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ATALAY, Besim (1999); **Divanü Lügati't-Türk Dizini "Endeks" IV**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

BAŞ, Bayram (2011); "Söz Varlığı İle İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler", **TÜBAR-XXIX-2011-Bahar**.

BİLGİN, İpek (1989); **Divânü Lugâti't Türk'te Söz Yapımı**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

BURAN Ahmet, "Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzılarında İkincil Uzun Ünlüler"; **II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni**, Erciyes Üniversitesi 10–12 Nisan Kayseri.

CLAUSON, Gerard, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**, Oxford: Oxford University Press, 1972.

CRYSTAL, David (2008), **A Dictionary of Linguistics and Phonetics, 6th Edition**, Blackwell Publishing.

ÇAPUR, Mehmet (2004); **Divânü Lügati't-Türk'te Yaşayan Fiillerden Bugün Yeni Uygur Türkçesinde Yaşayanlar**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Adana,

ÇOBAN, Meryem Selda (2008), **Divanu Lugati`t-Türk`te Geçen "Oğuzca" Kayıtlı Dil Malzemesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Melek Özyetgin, Ankara, 205 s.

DANKOFF, Robert, [with James Kelly] (1982), **Mahmūd al-Kāşyārī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luyāt at-Turk)**, Edited and translated with introduction and indices by R. Dankoff in collaboration with James Kelly, Part I, Harvard University.

DANKOFF, Robert, [with James Kelly] (1984), **Mahmūd al-Kāşyārī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luyāt at-Turk)**, Edited and translated with introduction and indices by R. Dankoff in collaboration with James Kelly, Part II, Harvard University.

DANKOFF, Robert, [with James Kelly] (1985), **Mahmūd al-Kāşyārī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luyāt at-Turk)**, Edited and translated with introduction and indices by R. Dankoff in collaboration with James Kelly, Part III, Harvard University.

DOERFER, Gerhard (1983), "Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten** 1980-1981, TDK, Ankara, s. 1-16, çev. Semih TEZCAN.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2007), "Askerlikte Onlu Sisteme Türklerin Katkıları", **Role and Place of the Turkic Civilization Among the World Civilizations**, Center for Turkic Civilization Studies, Kırgız - Turkish Manas University, Bishkek, October 4 - 6, 2004 (Baskı: **Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, Makaleler, Dil - Destan - Tarih - Edebiyat**, yayıma hazırlayan Ekrem Arıkoğlu, Akçağ, Ankara).

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004), **Başlangıçtan XX. Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Akçağ, Ankara.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (1999), "Dilimizin Adı", **III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı**, 1996, Ankara (Baskı: TDK, Ankara, s. 387 - 407).

ERCİLASUN, Ahmet Bican (1999), "Dîvânü Lügati't-Türk'te Ünlü Uzunluklarıyla İlgili Kayıtlar", **Divânü Lügati't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri**, 7 - 8 Mayıs 1999, Ankara, Türksoy, s. 51 - 54.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2003), "Dîvânü Lügati't-Türk'ü Koruyan Aile", **Yeni Orkun**, Eylül - Ekim 2003, s. 67 - 68.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2002), "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Dil ve Edebiyat", **Türkler**, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 759 - 783.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (1996), "Köktürkçe ile Tatar Türkçesi Arasındaki Benzerlikler", **36. PIAC** (1 - 6 Haziran 1993), Alma-ata, Kazakistan (Baskı: **Türk Kültürü Araştırmaları (Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan) Yılı XXXII / 1 - 2, 1994**, Ankara, s. 143 - 149).

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2007), "Türkçenin En Eski Komşuları", **Ege Ü Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı**, 9 - 15 Nisan 2006, Çeşme, İzmir (Baskı: **Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, Makaleler, Dil - Destan - Tarih - Edebiyat**, yayıma hazırlayan Ekrem Arıkoğlu, Akçağ, Ankara).

GÜLSEVİN, Gürer, "Göktürk Anıtları ile Yasayan Üç Lehçemizin (Halaç, Çuvaş, Saha/Yakut) Tarihî İlgi Düzeni", **TDAY Belleten 1990**: 55-64, 1994.

GÜNER DİLEK, Figen, "Göktürk Bengü Taşlarından Günümüz Altaycasına Ulaşan Kelimeler", **Sibirya Araştırmaları**, İstanbul, Simurg: 139-143, 1997.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, **Karahanlı Türkçesi Grameri**, Ankara, TDK, 2003.

KARAHAN, Akartürk, "İlk Türk Lehçeleri Sözlüğü: Dîvânü Luğati't-Türk'te Lehçelerin Söz Varlığına Bir Bakış", **Turkish Studies**, International

Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4, Summer 2009, 650-691.

KARAHAN, Akartürk, **Divānu Luġāti't-Türk'e göre XI. yy Türk Lehçelerinin Durumu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Ankara, 2009.

KARAHAN, Leyla (1999); "Atatürk Dönemi Dil Kurultaylarında Türk Dünyası", **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, Ekim 1999, Cilt 1999 / II, Sayı 574, s. 845 - 853.

KARAHAN, Leyla (2011); "Karahanlı Türkçesinin Divānu Lüġati't-Türk'te Bulunmayan Leksik Birimleri Üzerine", IV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, (26 - 27 Eylül 2009), Kırım (Baskı: **Prof. Dr. Leylâ Karahan, Türk Dili Üzerine İncelemeler**, yayıma hazırlayanlar Ekrem Arıkoğlu, Dilek Ergönenç Akbaba, Akçağ, Ankara, s. 129 - 141.

KARAHAN, Leyla (2001); "Tarih Boyunca Türk Dilinin Yayılma Alanları", **21. Yüzyıla Girerken Yunus Emre ve Türk Dili Paneli**, 13 Mayıs 1999, Karaman (Baskı: Karaman Dergisi, s. 51 - 56).

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih, KARTALLIOĞLU, Yavuz (2004); "Saha Türkçesinde Moğolca Söz Varlığı Üzerine Düşünceler", **III. Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu**, Ankara Ü, DTCF, 5-7 Mayıs 2004, Ankara.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (1999); **Saha (Yakut) Türkçesi Grameri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (2006); "Saha (Yakut) Türkçesinden Hareketle Türk Etimolojik Sözlüğüne Bir Katkı", **I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı**, 9-15 Nisan 2006, İzmir.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (1999); "Saha (Yakut) ve Türkmen Türkçelerinde Eklerdeki Uzun Ünlüler", **III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı**, Ankara, 26-28 Eylül 1996, (Baskı: TDK, Ankara, s. 669-673).

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (1992); “Yakutların Menşei Meselesi”, **Millî Folklor**, cilt 2, sayı 13 , Ankara, s.47-49.

KİRİŞÇİOĞLU, Mehmet Fatih (1988), **Mütercim Âsım Efendi'nin Kâmûs Tercümesi'ndeki Uzun İsimleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

KORKİNA, E. İ., KORYAKİNA, K. N., KILATÇANOV, S. P., NİKİFOROV, G. A., OKONEŞNİKOV, E. İ., PETROV, N. E., SKRİBİKİN, N. V., SLEPTSOV, P. A., HARİTONOV, L. N. (1972); **Yakutsko-Ruskiy Slovar**, Sovetskaya Ensiklopediya, Moskva.

KORKMAZ, Hatice (2007); **Divânü Lugati't-Türk'teki Atasözlerinin Anlambilimsel Açından Değerlendirilmesi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

KÖYYAR, Mehmet (2004); **Divânü Lûgati't-Türk'te /t-/ sesi ile başlayan sözcüklerin Yeni Uygur Türkçesine Yansımaları**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Adana.

NADELYAEV, V. M., NASİLOV, D. M., TENİŞEV, E. R., ŞÇERBAK, A. M., **Drevnetyurskiy Slovar'**, Leningrad: Nauka, 1969.

NALBANT, Mehmet Vefa (2010); **Divanü Lugatit-Türk Grameri- I İsim**, Bilgeoğuz Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (1971-a); **Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt I Türkler'de Köy ve Şehir Hayatı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (1971-b); **Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt II Türkler'de Ziraat Kültürü**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1971.

ÖGEL, Bahaeddin (1971-c); **Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt III Türkler'de Ev Kültürü**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (1971-ç); **Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt IV Türkler'de Yemek Kültürü**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (1982); **Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt V Türkler'de Elbise ve Süslenme Kültürü**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (1984-a), **Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt VI Türkler'de Tuğ ve Bayrak**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (1984-b); **Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt VII Türkler'de Ordu,Ordugâh ve Otağ-Devlet**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (1987); **Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt VIII Türkler'de Devlet ve Ordu Mehteri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (1986); **Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt IX Türk Halk Musikisi Aletler**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

PEKARSKİY, Edouard Karloviç (1917); **Slovar Yakutskogo Yazıka I-IV**, Leningrad: Akademiya Nauk Soyuz, 1917-1928.

PEKARSKİY, Edouard Karloviç (1907); **Slovar Yakutskogo Yazıka**, Tipografiya Imperatorskoy Akademiya Nauk, Petersburg, 1907-1928.

PEKARSKİY, Edouard Karloviç (1945), **Yakut Dili Sözlüğü, Birinci Cilt (A-M)**, TDK, Ebüzziya Matbaası, İstanbul, (Rusçadan çev. CAFEROĞLU, Ahmet; ARAT Reşit Rahmeti; İNAN, Abdülkadir ve diğerleri).

PEKARSKİY, Edouard Karloviç (1942), **Yakut Dili Sözlüğü, Örnek Basımı**, TDK, Maarif Matbaası, İstanbul, (Rusçadan çev. CAFEROĞLU, Ahmet; ARAT Reşit Rahmeti; İNAN, Abdülkadir ve diğerleri).

PEKARSKİY, Edouard Karloviç (?), **Yakut Dili Sözlüğü, Yayımlanmamış Ciltler (N-Ü)**, TDK, (Rusçadan çev. CAFEROĞLU, Ahmet; ARAT Reşit Rahmeti; İNAN, Abdülkadir ve diğerleri).

RADLOFF, Wilhelm (1960-a); **Versuch Einess Wörterbuches Der Turk-Dialekte (Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy) Cilt I**, Mouton & Co-es-Gravenhage.

RADLOFF, Wilhelm (1960-b); **Versuch Einess Wörterbuches Der Turk-Dialekte, (Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy), Cilt II**, Mouton & Co-es-Gravenhage.

RADLOFF, Wilhelm (1960-c); **Versuch Einess Wörterbuches Der Turk-Dialekte, (Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy), Cilt III**, Mouton & Co-es-Gravenhage.

RADLOFF, Wilhelm (1960-ç); **Versuch Einess Wörterbuches Der Turk-Dialekte, (Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy), Cilt IV**, Mouton & Co-es-Gravenhage.

ŞÇERBİNİN, Vladimir Georgieviç (1989), **Russko-Turetskiy Slovar'**, Russkiy Yazık, Moskva.

TEKİN, Talat (2010); **Orhon Yazıtları**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEKİN, Talat (1995); **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, İstanbul, Simurg Yayınları.

TERES, Ersin (2006); **Divânü Lügat-it-Türk ve Budist Uygur Metinlerinin Sözvarlığı Bakımından Karşılaştırılması**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, İstanbul.

TERES, Ersin (2006), **Divanü Lügat-it-Türk'ten Seçmeler**, Timaş Yayınları, İstanbul.

TOPÇU, Çiğdem (2006); **Divanü Lügati't Türk ve Anadolu Ağızlarının Söz Varlığında Ortaklaşan Fiiller**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

USER, Hatice Şirin, **Köktürk ve Ötüken (Uygur) Kağanlığı Yazıtları, Söz Varlığı İncelemesi**, Kömen, Konya, 2009.

VASİLİEV, Yuriy (1995); **Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

YILDIZ, Hülya (2007); **Orhon Türkçesi ile Yakutçanın Sözvarlığı ve Sözyapımı Bakımından Karşılaştırılması**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

YILMAZ, Mehmed, Fatih (2006); **Anlambilimsel Bağlamıyla Divânü Lügati't-Türk'te Mutfak Kültürü**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

ÖZET

PEKACAR, Bekir Yavuz. Divânü Lügati't-Türk'teki Kültür Kelimeleri ile Saha Türkçesinin Kelime Hazinesinin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Günümüzde geniş bir coğrafi alana yayılmış, birbirinden farklı lehçelere ayrılmış bulunan Türk dilinin en eski ve birleştirici kelime hazinesini barındıran temel kaynaklarından biri olan Divânü Lügati't-Türk, yazıldığı dönemdeki Türk lehçe ve şivelerinin özelliklerini yansıtması yanında, bugün birçok Türk lehçe ve şivelerinde unutulmuş olan sözleri derlemekte; bilhassa etimoloji çalışmalarında, yapısında tereddüt ettiğimiz birçok kelime hakkında da bilgi vermektedir. Eserdeki bu zengin kelime hazinesinin Saha Türkçesinin kelime hazinesiyle karşılaştırılarak Türkçenin kelime hazinesinin tarihsel süreçte geçirdiği değişimler ışığında ortaya konulması Türklük bilimi araştırmalarında rehberlik edecektir. Bu düşünceden hareketle çalışmamızda Divânü Lügati't-Türk'teki Kültür Kelimeleri ile Saha Türkçesinin kelime hazinesi karşılaştırılmıştır.

Tez; Giriş, İnceleme ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu ve yöntemi açıklandıktan sonra kültür kavramı ve kültür kelimeleri üzerinde durulmuş, kısaca Divânü Lügati't-Türk'ten bahsedilmiş ve Saha Türkleri tanıtılmıştır.

İnceleme bölümünde Divânü Lügati't-Türk'teki kültür kelimeleri, altı alt bölümde Saha Türkçesinin kelime hazinesiyle ses ve anlam bakımından karşılaştırılmış; Sonuç bölümünde ise incelemede ortaya konan veriler değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

1. Saha (Yakut) Türkçesi
2. Divânü Lügati't-Türk
3. Kültür
4. Kültür Kelimeleri
5. Söz varlığı

ABSTRACT

PEKACAR, Bekir Yavuz. A Comparative Study of the Words Which Reflect the Cultural Assets in *Divânü Lügati't-Türk* and the Vocabulary of Sakha (Yakut) Turkish Dialect, Master of Arts, Ankara, 2012.

Today, Turkish language has spread over a large geographic area and separated from each other in different dialects and *Divânü Lügati't-Türk* has the oldest and the most connective vocabulary and is one of the main sources of Turkish language until the period of it has written. The Turkish dialects which has been provided in *Divânü Lügati't-Türk* are used in many words today has undergone various changes in terms of speech, denotation and grammar. Comparing the words which reflect the cultural assets in Sakha (Yakut) dialect's wealthy vocabulary and those in *Divânü Lügati't-Türk*, such a study will guide the people who want to make a research in the field.

This thesis consists of the parts Introduction, Analysis and Conclusion. After being mentioned the subject and method of the thesis, the Introduction emphasizes "culture" and "words which reflect cultural assets" and then introduces *Divânü Lügati't-Türk* and Sakha (Yakut) Turks briefly.

The words reflect the cultural assets in *Divânü Lügati't-Türk* are compared with those belong to Sakha (Yakut) vocabulary in six steps by means of their vocal and denotation characteristics. Thus, the Conclusion part reveals the results of comparison.

Key Words

1. Sakha (Yakut) Turkish Dialect
2. *Divânü Lügati't-Türk* (The Compendium of the Turkic Dialects)
3. Culture
4. Cultural Assets
5. Vocabulary

